

PROLEGOMENA
ZA RETORIKU MARULIĆEVE SPLITSKE EKIPE

Neven Jovanović

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.-1
821.163.42(497.5 Split)»15«
Izvorni znanstveni rad

Neven Jovanović
Filozofski fakultet
Zagreb
neven.jovanovic@ffzg.hr

qui omnes dulcissimis alocutionibus disertissimisque carminibus
vicisim et praesentes se ad immortalitatis gloriam acuebant

Franciscus Natalis, *Vita Marci Maruli Spalatensis*

Najjači je poticaj ovom radu dao nedavno izašli petnaesti svezak Marulićevih *Opera omnia: Latinski stihovi* (LS).¹ Zbirka koja okuplja sve Marulićeve latinske stihotvore osim *Davidijade* organizirana je žanrovsko-tematski; to znači da u posebnu cjelinu bivaju izdvojeni, recimo, epigrami, unutar kojih opet poseban podskup tvore pohvalni epigrami i epigramske poslanice. Daljnji podskup ovog podskupa jesu Marulićeve pohvale poznanicima ili prijateljima pjesnicima – ili, nešto šire, umjetnicima – iz Splita ili iz mjesta koja njemu »gravitiraju«.

Na nekoliko stranica LS nalazimo tako mali tematski korpus: desetak pjesama čije srodnosti upravo vape za interpretacijom. Sugrađanima Frani i Jerolimu Martinčiću, Jerolimu Papaliću, Nikoli Albertiju i Tomi Hrankoviću, Nikoli Petraki i Šimunu Selimbriću, pa i Hvaranima Hanibalu Luciću i Katerinu Gazaroviću obraća se Marulić sličnim povodom, upućuje im slične pohvale, te na osnovi njima posvećenih pjesama Darko Novaković može općenito zaključiti »da je Marulić dobivao na ogled uratke mladih pjesnika, nerijetko upravo njihove prvence«, preuzimajući ulogu »gotovo institucionaliziranog prosuditelja«.²

¹ Marko Marulić, *Latinski stihovi*. Priredili i preveli Bratislav Lučin i Darko Novaković, Split: Književni krug, 2005.

² Darko Novaković, »S onu stranu *Davidijade*: Marulićeve kraće latinske pjesme«, u Marulić, *LS*, s. 43-80; citirani zaključci na s. 60.

Osobno u ovim pjesmama uočavam još nešto osim arbitarske funkcije: živu *pedagošku* intenciju. Više nego što procjenjuje mlade pjesnike (uostalom, sve za koje mi znamo ocijenio je identično, *summa cum laude*), Marulić ih *potiče da dalje pišu*. Time zapravo *stvara* vlastiti humanističko-književni krug – ili barem ojačava spone koje taj krug povezuju.

Ovakvo me čitanje navelo da se zapitam dvoje. Prvo, koliko su uspješni bili Marulićevi poticaji? Drugo, kako izgleda *ostatak* književne komunikacije u Marulićevu humanističkom krugu? Ili, nešto šire – koliko je Marulić uspio formirati svoju splitsku »ekipu«?

Odgovore ću potražiti, najprije, interpretirajući neke od podudarnosti u Marulićevim pjesmama upućenim članovima »ekipe«; potom, određujući korpus »ostatka književne komunikacije«, tj. koji su tekstovi ostalih članova Marulićeve »ekipe« očuvani; napokon, naznačujući retoričke sličnosti i razlike tih tekstova.

Prije toga, napomena o kontekstu u kojem »ekipa« djeluje. Marulićev Split ima najviše pet do šest tisuća stanovnika, a ubrzo nakon Marulićeve smrti – 1527. – snaći će ga strašna epidemija, koja će u gradu i okolici odnijeti oko 6000 osoba. Nadalje, Kuzmanićeve genealogije registriraju najviše četrdesetak plemićkih loza, dok ih 1553. mletački sindik Gianbattista Giustiniano pobraja tek šesnaest.³ I plemići i građani zauzeti su prvenstveno svakodnevnim brigama i obavezama, vođenjem poslova, kućanstava i imanja, modom, religijom i politikom, obiteljima, bolestima, turskom opasnošću; slobodne trenutke najlakše je utrošiti na odmor, jelo i piće, igre i čakule, ples i ljubav. U situaciji toliko skućenoj – i prostorno i populacijski – čak i kad postoje talent i sklonost, nije ni lako ni samorazumljivo pjesnikom postati, a kamoli ostati. Ove smo prepreke skloni previdjeti čitajući, recimo, ponosnu konstataciju da »tada u Splitu i njegovoj okolici djeluje toliko pisaca i ljubitelja literature koliko valjda nikada u njegovoj povijesti«. ⁴ Iza svakog nama poznatog imena »pisca i ljubitelja literature« renesansnoga Splita stoje napor i trud, i to ne samo njegovi – nego i njegove okoline, njegovih kolega, njegove ekipe... pa i onoga tko nam je to ime sačuvao.

1

Jezgru korpusa koji ću istraživati čini 13 Marulićevih pjesama o pjesništvu, upućenih prijateljima iz Splita i okolice. Kao što smo vidjeli, pjesme su odnedavno lako dostupne u LS, te ću za kritičko izdanje latinskog teksta i za hrvatski prijevod čitaoca uputiti onamo; ovdje ću prikazati tek tijek njihove »argumentacije«, te, po potrebi, citirati pojedine stihove.

³ Mario-Nepo K u z m a n i ć, *Splitski plemići, prezime i etnos*, Split: Književni krug, 1998. Za podatke iz Giustinianova itinerera v. Grga N o v a k, »Split u Marulićevo doba«, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića (1450-1950)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1950, s. 62-63.

⁴ Mirko T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul: monografija*, Zagreb: Erasmus naklada; Split: Književni krug – *Marulianum*, 1999, s. 27.

1. Frani Martinčiću (LS 75; oko 1495-1500)
 - Rođen si uz nadahnuće Apolona i Muza;
 - još kao dječak pjevaš dostojno starca;
 - ako dosegneš zrelost bit ćeš slavan;
 - živi, kako se novi ne bi sramili pred starima.
2. Jerolimu Martinčiću (LS 76; oko 1495-1500)
 - Mada nov pjesnik, pjevaš kao star;
 - pjesme najavljuju buduću slavu;
 - nastavi put ka slavi,
 - zajedno s bratom;
 - skromnost: nemojte mene hvaliti,
 - dovoljno je što me volite.
3. Jerolimu Papaliću (LS 77; usp. LS 84)
 - Nov si pjesnik, ali pjesme su ti takve da slutim buduću slavu,
 - ukoliko nastaviš s onim što si započeo;
 - opomena: ako naporu pretpostaviš užitek, neslavno ćeš nestati;
 - zato danju i noću vježbaj umijeće Muza.
4. Nikoli Albertiju (LS 78)
 - Tvoje su pjesme dostojne Muza i Apolona;
 - ne zato što me hvališ,
 - već zato što si, još kao dječak, gotovo ravan starim pjesnicima;
 - zato nastavi tim putem;
 - kad te budući naraštaji budu čitali, čeka te velika slava.
5. Tomi Hrankoviću (LS 79, poslije 1477)
 - Još si mlad, a već zrelo pjevaš;
 - ali moraš nastaviti, sve do vrha;
 - tada te čeka slava i u sadašnjosti i među budućim naraštajima;
 - od sitnih početaka dođi do velikog, poput Vergilija i Homera;
 - postupnost i strpljivost recept su uspjeha.
6. Febu, za mladića Hanibala... (Lucića? LS 80, 1510-1514?)
 - Apolone, primi novog pjesnika;
 - lijep je koliko je talentiran;
 - neka ti slični pjesmama kao i ljepotom;
 - neka i umjetnošću nadmaši mladiće i starce.
7. Katerinu, hvarskom pjesniku (Gazaroviću? LS 81, 1510-1514?)
 - Pjesme su ti odlične;
 - poput meda, poput ljetnog povjetarca;

- Hvar se tobom ponosi, jer ćeš proslaviti i sebe i njega;
 - stoga, nastavi, i neka ti bogovi i Muze budu skloni.
8. Albertiju, sviraču na lutnji (vjerojatno Nikoli Albertiju, LS 82)
- Alberti je svirao;
 - čula ga je Dijana, te pomislila da se radi o njezinu bratu (Apolonu).
9. Jerolimu Papaliću, najodličnijemu od svih svirača (LS 84; usp. LS 76)
- Neka se rodni gradovi Orfeja, Amfiona i Ariona diče njihovom slavom;
 - slava je Splita jednaka njihovoj, jer ima Jerolima,
 - kojemu, dok svira, plješču ljudi i bogovi,
 - Muze misle da to Apolon svira;
 - drugi neka pokreću kamenje i zvijeri,
 - Jerolim se sviđa onima koji imaju ukusa i uma.
10. Najdražem Nikoli (vj. Petraki, LS 87)
- Skromnost: da sam tako dobar pjesnik kako kažeš, pjevao bih ep;
 - ili bih se proslavio pjevajući koliko te volim;
 - ali ni Apolon ni Bakho ne mogu pomoći da kažem koliko mi je lijepo s tobom.
11. Frani Božićeviću (LS 88)
- Hvališ me pjesmama kojima se divim;
 - bit ćeš slavan i sada i ubuduće;
 - ovo ne kažem iz zahvalnosti, nego jer je istina, i ne može se prešutjeti.
12. Napad na Jakova Jakotina i pohvala Jerolima Cipika (LS 105)
- Zašto zazivaš Apolona i Muze kad se spremaš pisati?
 - Neće doći; našle su ugodniji dom kod Cipika;
 - ti, Jakove, bolje zazivaj Vulkana i Neptuna!
13. Epitaf Šimuna Selimbrića (LS 149; 1496)
- Umro je pjesnik na početku karijere;
 - za njim žale Muze, koje su ga nekoć spremno primile;
 - da je poživio do zrelosti, bio bi ravan Starima.

»Poput modernoga recenzenta koji je pretrpan poslovima« – komentira nedavni priređivač – Marulić u ocjenama pjesmotvora svoje ekipe katkad pribjegava »formulama, kao što je ona o sadašnjoj i budućoj slavi (...) Ni poticajni dio argumentacije nije pretjerano varirao.«⁵ Smatram da je interpretativno privlačnije poći od formulaičnih podudarnosti, ali koncentrirati se na *razlike*. Iz

⁵ D. N o v a k o v i ć, n. dj., s. 60.

njih se, naime, naziru kako individualnosti adresata – mada se svi nalaze u sličnoj situaciji, svatko dobije drugačiju pohvalnicu – tako i »retorički izazovi« koje je pjesnik prihvaćao (kako isto izreći mnogo puta, a svaki put drugačije).

Gornjim sam pregledom pokušao misli i motive Marulićevih pohvalnica sažeti – i ogoliti – *do najopćenitije razine*. Čak i u tako radikalnoj preobrazbi – ondje gdje se sva poezija gubi – pjesme nisu posve identične. A tu ne mislim samo na funkcionalne razlike, koje će odmah izdvojiti pjesmu o *vlastitom*, ne adresatovu pjesništvu (LS 87), pa kombinaciju poruge jednog i pohvale drugog adresata (LS 105), te pohvalu koja je istovremeno i epitaf pjesniku (LS 149).

U ovom se korpusu pohvalnica neki elementi ponavljaju s dovoljnom ustrajnošću da ih poželimo nazvati toposima. Dječak zreo poput starca; neravnopravnost sadašnjosti i prošlosti; poticaj na daljnje pisanje; (uvjetovano) obećanje buduće slave;⁶ Muze i Apolon (i njima pripadajuća obilježja: lovovijenac, lira, planine u Grčkoj); autorova skromnost. Te elemente, međutim, pjesme drugačije kombiniraju i slažu – drugačija je, rekli bismo metaforički, *sintaksa* njihovih elemenata. Nadalje, u ovako oblikovanom korpusu pojedine pjesme odskaču zbog motiva i obrata kojih u ostalima nema – ali, podjednako uočljivo, i po motivima i obratima kojih *u svim ostalima ima*.

Tako pjesma Jerolimu Martinčiću (LS 76) spominje i njegova brata Franu, i pohvale obojice upućene Maruliću. Ovakav kontekst stvara jak dojam da je pjesma Jerolimu nastala *nakon* LS 75, pjesme Frani (u kojoj, umjesto Marulićeva skromnog odbijanja pohvala, čitamo skicu Franine buduće pjesničke karijere); LS 76 iskorištava, čini se, okolnost da su pjesme (pohvalnice?) Maruliću sad već predočili ne jedan, već *obojica* Martinčića. – Pjesma Jerolimu Papaliću (LS 77) toliko naglašava potrebu za marljivošću i pogibeljnost hedonizma i neaktivnosti, da nam se čini kako je mladi Jere pokazivao veće sklonosti potonjemu.⁷ Okosnice pjesama upućenih Hvaranima (vjerojatno LS 80, a svakako 81) jesu usporedbe, i to usporedbe s ovozemaljskim fenomenima – tjelesnom ljepotom i užicima koji potječu iz prirode.

Ova međuigra istoga i različitog susreće se na svim razinama detalja. Sa strane podudarnosti, dojmljivo je trokratno ponavljanje gotovo identičnog pentametra (na koje upozorava Novaković u predgovoru LS, n. dj.):

Ētas nostra simul posteriorque leget! (Albertiju, LS 78, 12)

Queŕ pŕesens ėtas posteriorque leget. (Hrankoviću, LS 79, 9)

Teque colit pŕesens posteriorque dies. (Božićeviću, LS 88, 6)⁸

⁶ Spominjanje sadašnje i buduće slave, kao iznimno formulaičan element, apostrofira i N o v a k o v i ć, n. dj.

⁷ Mada Marko Dumanić tvrdi o marljivosti Jerolima Papalića baš suprotno, usp. *Testimonia* u izdanju pjesama Marulićevih prijatelja u dodatku ovom radu. – Na marljivost Marulić upozorava i Tomu Hrankovića u LS 79,3-6, no tu opomena ima i protutežu: podsjećanje na put *a minore ad maius* Vergilija i Homera u književnosti (st. 11-14), te ljudi i biljaka u prirodi (st. 15-18).

⁸ Takva sintagma nije zabilježena u antičkoj poeziji. Daljnja provjera u digitalnom korpusu *Poeti d'Italia in lingua latina* (usp. dolje, bilj. 40) pokazuje da je fraza o »ovom

Mada *etas* iz LS 78 i 79 postaje u LS 88, metonimijski, *dies*, mada se obećanja slave upućena početnicima Albertiju i Hrankoviću (*leget*) razlikuju od već ostvarene popularnosti Božićevićeve (*colit*), sličnosti su u ovim stihovima jače od razlika, do te mjere da se pitamo jesu li adresati *uspoređivali* pohvalnice koje su od Marulića dobili – kao što se pitamo je li vremenski razmak između pohvalnica bio velik ili malen.⁹

Podjednako je dojmljiva i podudarnost LS 78 i 79, tim više jer je nalazimo u distisima koji neposredno prethode gore citiranim mjestima:

Ergo iter incoeptum, quęso, ne desere, donec

Aonii superes culmina summa iugi.

(Albertiju, LS 78, 9-10)

Perge igitur multisque tuis comes ire memento

Vsque ad Pierii culmina, Chrance, iugi.

(Hrankoviću, LS 79, 5-6)

Culmina Aonii iugi i *culmina Pierii iugi* metafore su koje označavaju isto: vrhunce na kojima obitavaju Muze, tj. vrhunske umjetničke dosege. Jednako je tako ista misao izražena sinonimima *perge* i *iter ne desere, donec superes* i *ire usque ad*.

Tragajući, pak, za razlikama, uočiti ćemo najprije mjesta gdje se – da tako kažem – razlike i sličnosti dodiruju. Mislim na mjesta poput:

Tandem maturos ědis ab ore sonos.

(Hrankoviću, LS 79, 2)

Dulcia polito uerba soluta sono.

(Katerinu, hvarskom pjesniku, LS 81, 2)

Qui canit antiquo carmina culta sono.

(Protiv Jakova, a za Cipika, LS 105, 4)

Isti je »materijal« – *sonus* kao završetak pentametra – upotrijebljen u istom kontekstu, u pohvalnom opisu nečije verbalne umjetnosti, s ponešto različitim rezultatima. Kod Hrankovića, kompliment je tipičan: mada je mlad, pjeva zrelo; Hvaranin Katerin kultivirano se izražava i kad govori u prozi; a Cipiko pjeva u brižljivo njegovanom mediju Starih, tj. antike. Sličnost je pojačana metričkom, pa i zvučnom bliskošću dva potonja mjesta.¹⁰

našem i budućem naraštaju«, mada za Marulića formulaična, istovremeno i njegovo originalno poetsko rješenje. Naime, *s posteriorque* ne nalazimo ni približne paralele, dok su po *leget* smisljeno najbliža tek dva mjesta: Giovanni Boccaccio (1313-1375) egl. 6,132: *Posteritas tua facta leget; te populus ingens* – Strozzi, Tito Vespasiano (1425-1505) erot. 4,4,22: *Seraque posteritas scripta diserta leget*.

⁹ Usp. slično podudaranje u pohvalnici Jerolimu Papaliću i nadgrobnici Šimunu Selimbriću: Hieronyme, in teneris sic carmina concinis annis (LS 77, 1) – Occidit in teneris Symon Selymbrius annis (LS 149, 1).

¹⁰ U oba slučaja prvi se hemistih sastoji od daktila i spondeja.

Tražeci, pak, čega u nekim pjesmama ima, a u drugim nema, učit ćemo da pjesme braći Martinčić (LS 75, 76) donose prilično zahtjevne perifrize:

Ēdis iam Siculo carmina digna sene. (LS 75,6)

Eia igitur biiugi cape celsa cacumina montis (LS 76,5)

Naime, da bismo u »sicilskom starcu« prepoznali Teokrita, u »dvostrukom vrhu visokog brda« grčku planinu Parnas, posvećenu Apolonu i Muzama (i sličnu vrhuncima iz gorespomenutih LS 78,10 i 79,6), moramo raspolagati dostatnom količinom mitološkog i literarnog znanja (ili priručnicima u kojima ćemo naći ključ za aluzije).¹¹ Ovakve perifrize, opet, upadljivo *izostaju* iz pjesme Jerolimu Papaliću (LS 77). Tamo, čini se, prostor koji u epigramima braći Martinčić zauzimaju literarne aluzije biva ispunjen upravo onim spomenutim moralističko-pedagoškim poticajem – na veću marljivost.

Napokon, ispitamo li naš korpus po jednostavnom kriteriju »tko govori«, ustanovit ćemo da se većina epigrama izravno obraća adresatima (LS 75, 76, 77, 78, 79, 81, 87, 88). Dva teksta o adresatima govore u trećem licu: LS 84 (Jerolimu Papaliću kao muzičaru), te – očekivano – nadgrobnica Selimbriću, LS 149, dok se dva teksta ističu specifičnim retoričkim strategijama: LS 80, kao molitva Apolonu za Hvaranina Hanibala, te LS 105, koja ima izravnog adresata-neprijatelja (Jakova Jakotina), ali neizravno hvali, i brani, Jerolima Cipika. Ovakva situacija naglašava homogenost korpusa; zapažamo da su po obraćanju »drugačiji« epigrami koji su »žanrovski« (ili diskurzivno) mješoviti: kad pohvala pjesnika poprima oblik molitve, polemike, nadgrobnice – ili kad biva hvaljen umjetnik pod okriljem nešto drugačije Muze.

2

Neprestano se pozivam na »korpus« Marulićevih pohvalnica prijateljima. Termin »korpus« zvuči vrlo autoritativno, neupitno, no stvarno je stanje drugačije. Odabir tekstova koji će u neki korpus ući nije uvijek samorazumljiv i jednoznačan. Korpus oblikuju ponajprije odluke onoga tko ga sastavlja; svako dublje istraživanje – svako »prčkanje« – dovodi korpus u pitanje. Skup »pohvalnica upućenih adresatima iz Splita i šire okolice« isključio je, recimo, epigrame adresatima druge provenijencije – Tripunu Bući (iz Kotora, član obitelji Buća, povezane sa Splitom; LS 86 iskaz je prijateljstva bez spominjanja pjesništva) i zasad поближе nepoznatom talijanskom pjesniku Ivanu Asklepijanu (LS 73) – ali i epigrame splitskim prijateljima drugih Muza, plesačima i pjevačima (LS 74, plesaču Frani Srići; LS 83, Marinu, vjerojatno Kutejevu). Isključeni su, također, tekstovi za članove

¹¹ U korpusu Marulićevih pjesama »splitskoj ekipi« susrećemo takve, manje prozirne, perifrize još u epigramu sviraču Albertiju, LS 82 – gdje je poznavanje odnosa Dijane i (neimenovanog) Apolona ključno za razumijevanje poante – te u epigramu upućenom »najdražem Nikoli« (vjerojatno Petraki, LS 87), gdje se snaga Marulićevih osjećaja prema Nikoli dokazuje i usporedbama s »Pasifajinim zetom«, »Iksionovim sinom«, a zaštita biva tražena od »božanstva presvete Kire« i »boga koji stanuje na vrljetnim vrhovima Nize«.

»ekipe« koji nisu fokusirani na pjesništvo – dva poetska pisma-odgovora Frani Božičeviću Natalisu (LS 163, iz Nečujma, i LS 164, povodom Božičevićeve utjehe uz smrt Marulićeva brata Valerija), te jedno Frani Martinčiću (LS 167, koje čitam kao odgovor na Martinčićevu – možda stihovanu – rođendansku čestitku Maruliću). Napokon, izvan korpusa ostali su i *prozni* tekstovi upućeni prijateljima pjesnicima ili književnicima: posvetna poslanica Jerolimu Papaliću uz prijevod Petrarkine *Vergine bella* (LS 189), izraz štovanja Šibenčaninu Jurju Šižgoriću, posvete knjiga – *Institucije* (Jerolimu Cipiku, spomenutom u LS 105), *Pedeset priča i Dijaloga o Herkulu* (Tomi Nigeru), *Pisma papi Hadrijanu* (Dominiku Bući), pismo Bračaninu Marku Prodiću – kao i prozni tekstovi na drugim jezicima: hrvatska posveta *Judite* Dujmu Balistriliću, tri talijanska pisma Jerolimu Cipiku.

Pa ipak, usporedba tekstova uključenih u korpus s ovima iz korpusa isključenim otkriva upotrebu slične poetske građe. Epigram Ivanu Asklepijanu koristi istu pentametarsku klauzulu kao epigram hvarskom pjesniku Katerinu:

Increpuit resonam Cinthius ipse lyram (LS 73,6)

Non negat argutam Cinthius ipse lyram. (LS 81,4)¹²

Epigram Tripunu Bući (LS 86) počinje nizanjem antičkih egzempla prijateljstva, kao što epigram Jerolimu Papaliću-sviraču (LS 84) počinje nizanjem egzempla slavni pjesnika i njihovih rodni gradova – a prozna posveta istome Jerolimu (uz LS 189) *završava* još dojmljivijim nizom jedanaest mitskih pjevača i glazbenika. Zatim, već rano Marulićevo pismo Šižgoriću (oko 1466) pokazuje zaokupljenost odnosom starih i novih pjesnika (mada prvenstveno kao način izricanja komplimenta):

itaque contemplant mihi tam artificiosam verborum compositionem, tam integras nouasque sententias, qui priscis illis sanctisque vatibus propius accederet, videtur nemo. Teque non nostre etatis modo poetis prefero: sed etiam Nasoni, Propertio, Tibullo simillimum iudico.¹³

Istu ćemo zaokupljenost, adaptiranu u skladu s odnosom Erazma Rotterdamskog prema teološkoj književnosti, susresti i četrdesetak godina poslije, u posvetnom pismu Tomi Nigru uz *Dijalog o Herkulu* (1519):

At nunc Erasmo autore ipsa ecclesie sanctę structura, quę per istorum simpliciter philosophantium negligentiam pene nuda erat, pristinis reclaescit

¹² Elementi klauzule nisu potvrđeni u antičkoj rimskoj poeziji; *Poeti d'Italia in lingua latina* (usp. niže, bilj. 40) također nemaju točne paralele: Pontano coniug. 1,8,2 *Ipse tuam colui, candide Phoebe, lyram*; Šižgorić carm. 3,5,40 *Pulsabo nostram saepius ipse lyram*. – Gerol. da Este carm. 3,11 *Cynthius ipse suas tollat cacumine laudes*; Strozzi erot. 2,10,34 *Sic radios spargit Cynthius ipse suos*; Fonzio Saxett. 4,72 *Visitur intonsa Cynthius ipse coma*; Sasso epigr. 2,18,8 *Et decus et mores Cynthius ipse tuos*; Poliziano eleg. 2,30 *Moenia quae multum Cynthius ipse colit*.

¹³ Juraj Š i ž g o r i ć Šibenčanin, *Elegije i pjesme*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1966, s. 77. U prijevodu Nikole Šopa, n. dj, s. 16: »Razmišljajući o tako umjetničkom skladu riječi [...], o tako zdravim i novim mislima, činilo mi se da se onim drevnim i uzvišenim pjesnicima nije nitko tako približio kao ti. Prednjačiš ne samo pjesnicima našega vremena nego te smatram i veoma sličnim Nazonu, Properciju i Tibulu.«

pigmentis rhetoricisque coloribus linita illustratur. Gaudere igitur et exultare maxime nos decet, quod iam Deo propicio res restitui in integrum coepit. Rursum sacrarum litterarum schola suos habitura est Hieronymos, suos Ambrosios, si modo, qui Erasmum emulari uoluerint, reperientur.¹⁴

Motiv »perge« – »samo nastavi tako« – čitamo i u pismu Marku Prodiću (10. svibnja 1496), i to povezan s motivom odnosa starih i novijih:

pergratum mihi fuit audire te nauare operam ad instituendos in Dei timore et informandos in humanioribus literis nepotes tuos. Nullum aliud opus magis Deo acceptum et Christianę rei publicę utilius peragere potes. Perge ergo, condiscipule amabilis, animo forti, ne Salonitanorum genus a maiorum uirtute desciscat. Vos quidem e Salonę urbe originem trahitis...¹⁵

Osim toga – donekle neočekivano – pravi »grozd« verbalnih i značenjskih srodnosti s tekstovima iz korpusa susrećemo u Marulićevu epigramu koji nije izravno i jednoznačno »društvena poezija«. Radi se o LS 125, »De Myrca puella« (»Djevojka Mirka«), gdje tamaris postaje simbol voljene djevojke i, istovremeno, simbol pjesništva koji nadjačava *ostale* takve simbole: lovor s kirske vrleti i *corimbiferae hederæ*, atribute Apolona i Bakha. U LS 125 zatječemo još »pijerski lug«, »kastalski val«, »aonske božice« (= Muze), »našu Taliju« – čitav Marulićev repertoar tema i motiva vezanih uz pjesništvo.

Korpus je, dakle, moguće formirati i drugačije. No naš cilj i nije korpus kao fiksni, kanonski katalog tekstova; ono što nama treba jest skupina tekstova od koje ćemo početi interpretaciju. Zbog toga nam upravo *odgovara* ideja korpusa kao fluidnog, promjenjivog skupa tekstova, skupa u koji tekstovi mogu ulaziti i iz njega izlaziti po potrebi. Tim više, jer su danas – u doba digitalnih repozitorija tekstova – izmjenjivi korpusi nešto posve uobičajeno; tim više, jer ćemo odmah sada izložiti kako smo Marulićev korpus društvenih tekstova nadogradili tuđima, drugom stranom komunikacije unutar njegove književne ekipe.¹⁶

¹⁴ »Marcus Marulus Thomae Nigro, Scardonensi epi/s/copo, salutem plurimam dicit«, u Marko M a r u l i ć, *Latinska manja djela I*, Split: Književni krug, 1992, s. 21; u prijevodu Branimira Glavičića, n. dj, s. 19: »Sada je, međutim, zahvaljujući Erazmu, sama zgrada svete Crkve, koja je zbog nebrige tih jednostavnih mislilaca bila gotovo gola, ponovo zablistala od drevnih ukrasa te sja oličena bojama krasnorječja. Priliči, dakle, itekako da se radujemo i kličemo što su se stvari, milostivošću Božjom, počele već vraćati u prvotno stanje. Opet će sveta književnost i nauka imati svoje Jeronime i svoje Ambrozije, ako se samo nađe onih koji će se htjeti takmičiti s Erazmom«. – Usporedimo li »restitui in integrum« iz ovog citata s onim »tam integras nouasque sententias« iz pisma Šižgoriću, možda ćemo potonje mjesto poželjeti tumačiti i drugačije od Šopa.

¹⁵ »Marcus Marulus uenerabili p̄sbitero Brachiensi Marco Prodiĥ salutem«, *Colloquia Maruliana III*, Split: Književni krug, 1995, s. 110-111. – »... vrlo mi je drago bilo čuti da se trudiš svoje nećake odgajati u strahu Božjem i obrazovati ih u lijepoj književnosti. Nema djela dražeg Bogu, a kršćanskoj zajednici korisnijeg. Nastavi, dakle, mili suučeniče, samo hrabro, da se salonitanski rod ne odrodi od vrline predaka. Jer vi potječete iz grada Salone...«

¹⁶ Ista je neodređenost zapažena i pri proučavanju Marulićeva epistolarnog korpusa; Gorana Stepanić detaljno opisuje različitost kriterija – i motivaciju takve različitosti –

3

Pokušavamo, dakle, formirati korpus tekstova književne komunikacije u Splitu i okolici, korpus čija će jezgra biti Marulićeve pjesme. Teoretski, takav korpus može obuhvatiti komunikaciju u četiri smjera:

- Marulićevi prijatelji pišu Maruliću;
- Marulićevi prijatelji pišu drugim njegovim prijateljima;
- Marulićevi prijatelji pišu trećim osobama;
- treće osobe pišu Marulićevim prijateljima.

Što se tema tiče, idealne pjesme ovog korpusa bile bi one koje, osim što jesu književnost, o književnosti i govore. Međutim, od svih pjesnika Marulićeva Splita, samo je opus Frane Božićevića Natalisa (i Hanibala Lucića, kao »pridruženog člana«) sačuvan u opsegu koji smislenom čini takvu tematsku selekciju; ostali su nam Marulićevi prijatelji ostavili toliko malo pjesama da smo primorani, želimo li o njihovu stvaralaštvu steći makar sjenu ozbiljne predodžbe, uzeti u obzir *sve* njihove tekstove koji su nam poznati – što, zapravo, znači: ne samo »pjesme pjesnicima o pjesmama«, nego i prigodnice javnim osobama, i nadgrobnice, i religiozne stihove.

Evo, onda, što bi sadržavao tako uspostavljen korpus.

3.1 Frano Božićević Natalis

Miroslav Marković, suvremeni priređivač pjesničke zbirke Frane Božićevića Natalisa (FBN), ocjenjuje da je Marulićev prijatelj »našao sebe« u dva poetska »žanra«: u panegiriku – i u »renesansnoj poslanici«, koja je »mahom [...] kratka, nalik na epigram, i sadrži pohvalu prijatelja-*pesnika*, punu hiperboličnih komplimenata«. Takvih »poslanica« među 75 Božićevićevih tekstova Marković nalazi 13.¹⁷ Prema kriterijima našeg korpusa, pjesama pjesnicima Marulićeva kruga bilo bi dvanaest (tek jedna manje od pjesama »književne komunikacije s prijateljima« samoga Marulića) – ali moj se odabir donekle razlikuje od Markovićeva. Evo pregleda odabranih tekstova, po sličnom principu kao kod Marulića (brojevi pjesama naznačeni su prema Markovićevu izdanju).¹⁸

između korpusa Marulićevih pisama kako ga vidi ona i kako ga je shvatio Stanislav Marijanović (Gorana S t e p a n i ć, »Retorika Marulićevih epistolarnih tekstova«, *Colloquia Maruliana* XIII, Split: Književni krug – Marulianum, 2004, s. 41-55).

¹⁷ Miroslav M a r k o v i ć, »Uvod« u *Pesme Franja Božićevića Natalisa. Za štampu priredio Miroslav Marković*, Beograd: Naučno delo, 1958, s. 4.

¹⁸ U ovaj odabir nisu uključeni Božićevićeve pjesme pjesnicima – »trećim osobama« (FBN 13, trogirskom »povratniku Muzama« Ivanu Vitturiju, te FBN 48-49, vatrometna pjesnička prepiska sa Šibenčaninom Grgurom Kabalinom – talijanske adresate da i ne spominjemo). Izostavili smo i uzoran primjer splitskog književnog dopisivanja FBN 53-54 i 56-57 – dvije razmjene pjesničkih poslanica između Božićevića i Marulića – budući da je književnost ondje sekundarna tema. Napokon, ne uvrštavamo ni pjesmu FBN 7, (*Hieronymo Martiniaco, qualiter Cupidineis telis mederi possit respondet*); ona je, naime, samo ljubavna elegija, bez spominjanja pjesništva.

- (izvan Markovićeve zbirke) *Francisci Natalis Spalatensis tetrasticon. Ad lectorem* – popratnica uz Marulićev *Dijalog o Herkulu* (obj. 1524)¹⁹
 - Otajstva božanskih knjiga, cjelokupno umijeće pjesništva
 - čitaоче, Marulić ti nudi u malenoj, iznimno vrijednoj knjizi.
- FBN 9. *Ad Franciscum Martiniacum, ut elegiaco carmini se totum tradat* – Frani Martinčiću, poziv da se posveti samo elegijskom pjesništvu
 - Venera je poslala Amora da Frani kaže sljedeće:
 - »Katul, Ovidije i Gal su je štovali;
 - sada nemam nikoga da je časti pjesmom;
 - njezina je moć neograničena, a mora te, evo, moliti;
 - obećaje besmrtnu slavu, samo budi njezin pjesnik i stjegonoša.«
 - I Amor te ovjenčao;
 - zato se ostavi ratnih tema (o Dalmaciji, Hrvatskoj, Turcima, Mlecima);
 - pjevaj o ljubavi i djevojkama, noćnim okršajima;
 - to će tebi i Splitu donijeti slavu do neba.
- FBN 11. *Marco Marulo* – Odzdrav Marku Maruliću, te o Marulićevim tekstovima
 - Vraćam ti pozdrav, želim ti dugo zdravlje;
 - čime se zabavljam? – tvojim spisima;
 - koliko su mi dragi? – nemoguće je izbrojiti
 - (koliko ima zvijezda, riba, lišća, ptica, grožđa za berbe, žita za žetve, pahulja snijega, proljetnih ljubica)
 - poklanjaj mi često tako što!
- FBN 12. *Hieronymo Martinicho* – Jerolimu Martinčiću, čestitka na poslanim pjesmama
 - Čestitam ti na umijeću;
 - eto u moje doba Muza u našem gradu;
 - tko da sad naše doba zove izrođenim!
 - Poslao si mi pjesme koje sam više puta pročitao,
 - kao da su ih Muze diktirale, a Apolon odsvirao.
 - Bavi se i dalje učenim stihovima, oni ti priliče,
 - stazom učenja ide se do zvijezda.
- FBN 17. *In detractorem fratris Dominici Buchiae, sacrae theologiae magistri* – Obrana i pohvala Dominika Buće
 - Stoljećima će slavni biti Jason i Eneja,
 - ali njihova je slava smrtna;

¹⁹ Moderno izdanje ove pjesme v. uz Neven J o v a n o v i ć »Tipografske i tekstološke posebnosti Marulićeva *Dijaloga o Herkulu*«, *Colloquia Maruliana XIII*, Split: Književni krug – Marulianum, 2004, s. 86.

- Dominiče, tvoji nebeski darovi nadilaze zemaljsko;
 - riječju, logikom, moralom pobjeđuješ poroke.
 - I takav čovjek trpi napade (tuđe) zavisti!
 - Uzalud ti, bijesu – on je iznad toga.
- FBN 44. *Ad Nicolaum Albertum pro Christophoro Papale, sororio suo, hendecasyllabon* – Pohvala Nikoli Albertiju, skroman odgovor u ime šurjaka, Krste Papalića
 - Muzo, pravnika Kristofora zoveš pjesnikom boljim od Ovidija;
 - možda govoriš tako kao klijent patronu;
 - nije Vergilije, Katul, Apolon, ni Ciceron –
 - mada mu se dive kad govori.
 - Sve je to vrlo prolazno;
 - no tvoje su pjesme, zvijezdo plemenitih mladića, neprolazne i nezaboravne.
 - FBN 55. *Ad statuarium, Marci Maruli effigiem formare procurantem* – Kiparu koji pokušava izraditi lik Marka Marulića (pohvala Marulićeva pjesničkog talenta)
 - Uzalud se trudiš, kiparu; ne možeš ovjekovječiti njegovu vrlinu;
 - Praksitelova, Mironova, Apelova djela – sva su prolazna;
 - Marulićeva je slava pouzdanija, postojanija,
 - poput Vergilijeve i Homerove;
 - zato, odustani: sve rukotvorine propadaju;
 - Marulić traži duhovna blaga,
 - znaju ga svi čitaoci na svijetu.
 - FBN 63. *In laudem Davididos Marulianae* – Pohvala Marulićeve Davidijade
 - Eneidu i Vergilija, Tebaidu i Stacija svi će zauvijek pamtititi;
 - tako i Davidijadu među njima;
 - ne budeš li prvi, bit ćeš, Marule, drugi.
 - FBN 67. *Ad Annibalem Lutium* – Hanibalu Luciću
 - Cezar je ratnik slavan do zvijezda; Inah će zauvijek živjeti ponosan zbog svoje loze; dok je bogatstva, pamtit će se Krez;
 - od zapada do istoka, od sjevera do juga slava pjeva o Hanibalu;
 - što vojskovođama daje pobjeda, imućnima bogatstvo, plemićima rod – to pjesme daju Luciću
 - FBN 70. *Epitaphium Marci Maruli* – Nadgrobica Marku Maruliću
 - Sudbina je bespomoćna, ako postoji vječni život;
 - Marulićev je glas vječan, poslije smrti živi još više.
 - Tako i ti, ako si mudar, živi po vrlini, da bi nadživio grob.

- FBN 71. *Epitaphium eiusdem* – Druga nadgrobica Marku Maruliću
 - Tko leži ovdje? Marko Marulić.
 - Tko je on? Slavan na zemlji, duhom na nebu.
 - Kako je to zaslužio? Svijet rječitošću, nebo pobožnošću.
 - Teško je služiti dva gospodara, a njemu je to uspjelo.
 - Putniče, napreduj u vrlinama, želiš li biti drag i svijetu i Bogu.
- FBN 73. *Epitaphium Francisci Martiniaci* – Nadgrobica Frani Martinčiću (bez spominjanja poezije)
 - Kurcije se bacio u jamu da spasi domovinu; Kodro je dragovoljno otišao u smrt za Atenu;
 - kad je domovinu snašla kuga, Frane se izložio opasnosti da bi je spasio;
 - to nije smrt – živjet će zajedno s ocima Atene i Rima.

Božićević je – barem po svome književnom opisu – Marulićev splitski *fidus Achates*; kao što je detaljno pokazao Darko Novaković, dvojica se pjesnika susreću »na istomu poslu«, pjevajući istim ljudima, o istim događajima. U takvoj situaciji Božićević nastupa – opet Novakovićevim riječima – kao *aemulus*, trseći se da čini isto što i stariji kolega, *ali na drugačiji način*.²⁰ Naš korpus dodatno potvrđuje ovakvu ocjenu. I ovdje, kao i kod Marulića, zatječemo pojedinačne slučajeve neizravne pohvale – uobličene u obranu od kritike (FBN 17 – LS 105, mada je kod Božićevića napad na kritičara u drugom planu, upravo suprotno u odnosu na Marulićevu obradu), ali i u obraćanje umjetniku »druge struke« (FBN 55); susrećemo i – možda znakovitu – podudarnost vezanu uz adresata: pjevajući Hanibalu Luciću, i Marulić (LS 80) i Božićević (FBN 67) spominju ga *u trećem licu*. Napokon, i kod Božićevića čitamo poticaj na daljnje bavljenje pjesništvom – jedan, no vrijedan citiranja:

FBN 12. Hieronymo Martinicho

Artibus ingenuis, patriae lux clara iuuentae,
 Gratulor. Ecce meo tempore Musa uiget;
 Ecce biceps nostra uiget en Parnasus in urbe,
 Cumque Caballino flumine mons Helicon.
 Amodo degeneres uocitet quis temporis annos
 Huius: habent magnum saecula nostra decus.
 Carmina misisti, totiens ego missa relegi,
 Quae mihi, mellifluis condita nempe modis,
 Quis neget Aonias Phoebo dictasse sorores
 Illa suo, Phoebum concrepuisse lyra.

²⁰ Darko Novaković, »Marulić i Božićević: jesmo li se prerano odrekli važnoga svjedoka?«, *Colloquia Maruliana* VIII, Split: Književni krug, 1999, s. 48-64.

Doctiloqui tibi sint curae oblectamina uersus;
 Hos decet ingenio semper inesse tuo.
 Tenditur ad superos studioso tramite calles,
 Palladia aetherius scanditur arte polus.²¹

Pažljiv će čitalac u ovoj pjesmi uočiti pregršt motiva već poznatih iz gore izloženog Marulićeva korpusa: »umjetnik kao ponos čitavog grada« (LS 84, Jerolimu Papaliću – sviraču: *Gloria non leuior Spalatinę contigit urbi: / Hieronymum quo se tam bene iactet habet.*); »dvozlavi Parnas« (LS 76, upravo istome Jerolimu Martinčiću, povezan s motivom »staze do slave« koji koristi i Božićević u ovoj pjesmi: *Eia igitur biugi cape celsa cacumina montis, / Quo uerę laudis semita pandit iter*); »višeokratno čitam tvoje pjesme« (LS 78, Nikoli Albertiju: *Quę mihi misisti, iuuenum doctissime, scripta, / Hęc admiranti sepius ore lego*); odnos sadašnjosti i prošlosti; »nastavi!«, mada s brižnim izbjegavanjem Marulićeva »perge«; obećanje slave (koja se stječe radom u umjetnosti). Uočiti ćemo, međutim, i drugačija Božićevićeva rješenja, prvenstveno leksička: *Caballinus*, (Perzijevu) perifrazu za izvor Hipokrenu, Marulić ne koristi nigdje u svojem poetskom opusu; planinu Parnas *izrijekom* imenuje samo u prijevodu Dantea (LS 190,74) i Davidijadi (Dauid. 7,5). Također, Martinčić kod Božićevića biva apostrofirani kao prvak čitave lokalne mladeži, slično Nikoli Albertiju pred kraj FBN 44 (*At tu nobilium iuuenulorum / Felix gloria, sidus o serenum*); ovako eksplicitno stavljanje na čelo skupine ne susrećemo u Marulićevim poslanicama pjesnicima.

U usporedbi s Marulićevom društvenom poezijom, Božićevićeva se različitost otkriva i sklonošću prema antičkim egzemplima (i mitskim i povijesnim); gomilanjem poredaba za neizbrojivost (FBN 11); kombinacijom mitološkog pripovijedanja i *dissuasio* u elegiji Frani Martinčiću (FBN 9); samim odabirom ljubavne elegije kao žanrovskog okvira za komunikaciju s prijateljima iz ekipe; pjevanjem *u tuđe ime* (FBN 44, umjesto svoga šurjaka) – u istoj pjesmi motiv naglašene skromnosti, poznat iz Marulića, susrećemo prenesen na onoga koga pjesnik zastupa.

3.2 Ostali članovi ekipe

Uvođenjem drugog autora odnosi u korpusu – i mogući putovi istraživanja – očito se umnažaju i usložnjavaju. Sada ćemo, pak, stvar dodatno zamrsiti, dodajući

²¹ S. 52 Markovićeva izdanja. – »Jerolimu Martinčiću. Jasno svjetlo domaće mladeži, čestitam ti na plemenitom umijeću. Eto, u moje doba zaživjela je Muza; eto u našem gradu dvovrhog Parnasa, i Helikona s Pegazovim izvorom. Tko bi se usudio odsad godine ovoga doba zvati izrođenima – naš naraštaj ima veliku diku. Poslao si mi pjesme, toliko sam ih puta ponovo pročitao te mi nitko ne može reći – tako su mednim ritmovima složene – da ih nisu diktirale aonske sestre svome Febu, a Feb ih odsvirao na liri. Mudrorjeki stihovi neka ti budu utjeha u brizi; red je da njima se uvijek bavi tvoj talent. Do višnjih se stiže stazom marljivosti, umijećem Atene osvaja se nebeski svod.«

korpusu očuvane pjesničke tekstove ostalih Marulićevih prijatelja iz Splita i okolice.²²

Autori i tekstovi kojima ćemo proširiti korpus jesu (abecednim redom, po autorima):

1. Antun Alberti
 - Epitaf Marku Maruliću (1524)
2. Nikola Alberti (5 pjesama)
 - Epitaf Marku Maruliću (1524)
 - Čitaocu, uz Božićevičevu biografiju Marka Marulića (nakon 1524)
 - Improvizirani epitaf Petru Luciću, trogirskom patriciju (možda 1545)
 - Tri pohvalnice splitskom knezu Benediktu de Mula (1549)
3. Hanibal Lucić (*tekstovi na hrvatskom*; 5 pjesama)²³
 - Tri poslanice Jeronimu Martinčiću (»Knjižica od tvoje pameti sabrana«, 1522. – o poeziji i raznim aktualnim vijestima; »Tve pisni s kih će moć sada i u vrime«, nakon 1519, možda 1532. - utjeha zbog ozljede, povodom povratka pjesništvu; »Malo ti jak u san s tobome potratih«, možda prije 1522. – popratnica uz »Od božićne noći«)
 - Poslanica Francisku Božićeviću (prije 1542, pohvala pjesničkog rada)
 - Nadgrobnica Jeronima Martinčića, splitskoga vlastelina (nakon 1549)
4. Jerolim Martinčić (10 pjesama)
 - Epitaf Marku Maruliću (1524)
 - Dvije popratnice uz Marulićev *Dijalog o Herkulu* (1524)
 - Ivanu Luciću, šibenskom biskupu, odricanje od poetskog rada (između 1528. i 1557, najvjerojatnije nakon 1536-38)
 - Šesterostih splitskom knezu Benediktu de Mula (1549)
 - Epitaf Jerolimu Luciću
 - Epitaf Korneliji Leporini
 - Epigram o začeću Blažene Djevice
 - Molitva sv. Roku
 - Bogorodičinoj slici (na hrvatskom, sačuvan u *Vartlu* Petra Lucića: »O slavna priliko...«)

²² Velik dio tih tekstova dosad se nalazio u rukopisima, ili je objavljen davno, u danas teže dostupnim publikacijama; moderno izdanje takvih pjesama čitalac može naći u prilogu ovome radu. Iz izdanja su izostavljeni tekstovi objavljeni kod Markovića (u okviru Božićevičeve zbirke) i kasnije; no, i oni će biti uključeni u verziju korpusa dostupnu na internetu, <http://www.ffzg.hr/klafil/ekipa/>.

²³ Kao i u Božićevičevu slučaju, i iz opsežnijeg Lucićeva opusa odabrali smo pjesme upućene članovima kruga.

5. Frano Martinčić (3 pjesme)

- Šimunu Selimbriću, o njegovoj stihovanoj verziji Sibilinskih proročanstava (prije 1496)
- Dominiku Bući Kotoraninu, prilikom propovijedi o pokajničkim psalmima u Splitu (prije 1526-27, možda i prije 1522)
- Epitaf Marku Maruliću (1524)

6. Jerolim Papalić mlađi

- Epitaf Marku Maruliću (1524)

7. Donat Paskvalić (5 pjesama)

- Kristoforu Balistriliću (možda prije 1525)
- Dva epitafa Marku Maruliću (1524)
- Jerolimu Martinčiću, o epigramu Angeli Falier (možda oko 1536)
- Pohvalnica splitskom knezu Benediktu de Mula (1549)

8. Šimun Selimbrić

- Pohvala Vida Ruscis, duvanjskog biskupa (oko 1490)

Ukupno, dakle, osam autora i 31 poetski tekst.²⁴

Spomenimo, najprije, ono očito i izbrojivo. Više članova ekipe zajednički istupa u dvije prigode: 1524, različitim tekstovima povodom Marulićeve smrti (autori su braća Alberti, braća Martinčić, Jerolim Papalić mlađi, kanonik Donat Paskvalić), i četvrt stoljeća poslije, 1549, kada Jerolim Martinčić, Nikola Alberti i Donat Paskvalić pjesmama dočekuju mletačkog upravitelja Splita, Benedikta de Mula. Najčešći su povodi za pjesničke radove žalosni: od 31 teksta, nadgrobnica je 11, što čini dobru trećinu. Potom dolazi deset tekstova o drugim književnim djelima – dakle, takvih koji bi neupitno mogli ući u naš korpus – te sedam pohvalnica živim osobama (splitskom knezu i dvojici crkvenih dostojanstvenika) i tri duhovne pjesme. Ne računamo li cjelokupan opus Hanibala Lucića, najviše je sačuvano pjesama Jerolima Martinčića;²⁵ slijede Donat Paskvalić i Nikola

²⁴ Korpus bi trebao uključiti i pjesnička djela Marulićeva prijatelja Tome Nigera, no njegove panegirike u knjizi *Divina electio ac tempestiva creatio Serenissimi Principis Veneti Leonardi Lauretani...* (1501) nisam uspio nabaviti do roka za predaju ovog rada u tisak; nadam se da će biti naknadno dodani u elektronsku verziju korpusa.

²⁵ Upravo Martinčićev slučaj pokazuje koliko ozbiljno istraživanje trpi zbog nedostupnosti tekstova; jedan od malobrojnih Martinčiću posvećenih biografskih priloga javlja tek da je Martinčić »bez sumnje pjevao i latinski« (registrirajući od njegove poezije samo pjesmu Bogorodičinoj slici iz *Vartla*), kao godinu Martinčićeve smrti pretpostavlja 1532/33, te napokon ocjenjuje da se pjesnikov opus »nezapisan [...] izgubio u tami prošlih stoljeća« (Josip V o n ĉ i n a, »Dva portreta iz renesansnoga splitskog humanističkog kruga«, *Mogućnosti*, sv. 23, br. 9 /1976/, 974-990; za revidiranu biografsku skicu usp. natuknicu Bratislava L u č i n a »Martinčić, Jerolim«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb: Školska knjiga, 2000).

Alberti. Od Šimuna Selimbrića sačuvana je samo jedna pjesma, ali zato – sa 70 heksametara – opsegom najveća. Na začelju korpusa ostaju, tako, Antun Alberti i Jerolim Papalić mlađi – možda baš onaj koga je Marulić pohvalnicom LS 77 opominjao na marljivost.

Sve je ovo, dakako, više nego skromno. Trideset i jedna pjesma manje je od polovice Božićevićeva opusa, o odnosu prema Marulićevu da i ne govorimo. Ni po temama korpus »ostatka ekipe« nije posebno raznolik – do jedne, pjesme pripadaju retoričkom *genus demonstrativum*, glavna im je svrha pohvala ljudi (i Boga i svetaca); nema ljubavnih pjesama, nema satire, nema pripovijedanja (isključimo li mitsku crticu Frane Martinčića o Sibilama i Šimunu Selimbriću) ni epike, nema lirike, nema enigmatike ni igrarija... S izuzetkom dviju Lucićevih poslanica Martinčiću – »Knjižica od tvoje...« koja, poput pravog pisma, spaja najrazličitije teme, i »Tve pisni s kih će moć...« koja komplimente vezane uz pjesništvo miješa s elementima konzolacije, pismene utjehe – svi su tekstovi tematski relativno homogeni i jednostavni; najhrabrijim se iskorakom čini *recusatio* Jerolima Martinčića upućena biskupu Luciću – autor pjesmom odbija pisati pjesme biskupu u čast, da bi mu na koncu istu tu pjesmu-odbijanje ponudio kao *perpetui pignus honoris* – a to i nije neka iznimna poetska akrobatika.

Treba, međutim, imati na umu koliko su sudbina i potomstvo bili nemilosrdni prema ovim splitskima *poetae minores*, koliko se igara slučaja, koliko interesa kasnijih prepisivača moralo usuglasiti da bi pjesme stigle do nas. Iz te perspektive pokazuje se da je, što se splitskih pjesničkih radova tiče, najviše šanse za preživljavanje imala pohvalna (i nabožna) poezija.

4

Nakon uspostave korpusa slijedi za istraživača najzanimljiviji trenutak, prilika da se upitamo – što u tom korpusu zapažamo? Kakva je igra sličnosti i razlika među prikupljenim tekstovima? Što iz toga možemo zaključiti? I – kamo nas dalje odvođe zapažanja?

Donijet ću ovdje nekoliko primjera, više kao poticaj čitaocima na vlastita kombiniranja, nego kao apodiktične ocjene i dijagnoze. Osvrnut ću se najprije na jednu od dviju autentičnih cjelina unutar korpusa, na epitafe Maruliću; potom ću promotriti pojave jedne stilske figure – etimološke igre riječi – u čitavom korpusu; napokon, posebnu ću pažnju pokloniti Lucićevim pjesmama, pokazujući čime su one – mada na hrvatskom – bliske latinskom ostatku korpusa. Čitavo ću vrijeme upozoravati na paralele koje nalazimo izvan korpusa: kako kod Marulića, tako i drugdje.

Epitafi Maruliću

Codex Lucianus, poznat i kao *Varia Dalmatica*, rukopisna je zbirka latinske poezije Trogirana Petra Lucića. U njoj sadržan ciklus nadgrobnica Maruliću počinje epigramima Frane i Jerolima Martinčića (dok u jednom vatikanskom i

jednom splitskom kodeksu ciklus otvaraju epigrami Frane Božičevića Natalisa).
Martinčići pjesme počinju ovako:

Exemplar nitidum beatioris
Vitae, Marulus hic situs quiescit.²⁶
(Francisci Martiniaci Marco Marulo epitaphium, v. 1-2)

Virtutum exemplar, securae regula vitae
Marcus in hoc tumulo, Marulus ille iacet.
(Hieronymi Martiniaci Marci Maruli epitaphium, v. 1-2)

Posve istu misao, uočljivu po riječi-okosnici (*exemplar*), nalazimo u različitim metrima (falečki jedanaesterac i elegijski distih), variranu pomoću *copia verborum* (beatioris vitae – securae vitae; hic situs – in hoc tumulo; quiescit – iacet).²⁷ Takav se postupak nastavlja, s *fama* i *cineres* kao ključnim riječima u završnicama epigrama:

Fama sed celebrem magis superstes
Reddit post cineres diuque reddet.
Famam uiuida – quis neget? – perennem
Virtus, religio polum meretur.
(Francisci Martiniaci Marco Marulo epitaphium, v. 4-7)

Vrna tegit cineres, expers sua fama sepulchri est;
Pro meritis animus regna superna colit.
(Hieronymi Martiniaci Marci Maruli epitaphium, v. 7-8)

Ideju iz epigrama Frane Martinčića – da Marulićeva slava *raste* nakon smrti – susrećemo i u prvom Božičevićevu epitafu, također uz metonimijsku frazu *post cineres*:

Marulus aeternum diffusus nomen in aeuum
Viuere post cineres incipit ecce magis.
(Epitaphium Marci Maruli per Franciscum Natalem, v. 2-3)

Nadalje, dok se u epigramima Božičevića i braće Martinčića Marulić »dijeli« tako da na zemlji ostaje njegova slava, a u nebo ide duša, epigram Nikole Albertija uvodi trostupanjsku podjelu – tijelo zemlji, duša nebu, slava svijetu. Trostupanjsku podjelu susrećemo i kod Antuna Albertija – provedenu na suprotstavljenim emocijama: žalost, radost i ponos – pri čemu je žalost vrlo slikovita.

²⁶ Za prijevode epigrama Marulićevih prijatelja v. izdanje »Carmina Latina amicorum Maruli« u dodatku ovog rada.

²⁷ Pogled izvan korpusa koji smo oblikovali otkrit će nam da Marulića kao *exemplar* dvaput apostrofira Božičević – u poslanici u Nečujam (pjesma 53 Markovićeva izdanja, st. 33-34: Nam modo qui fueras Spalatensi solus in urbe / Omnibus exemplar consiliumque decus) i u poslanici povodom smrti Marulićeva brata Valerija (pj. 56, st. 3-4: Exemplar uirtutis, honos, lux, Marule, nostri / Temporis, o patriae uita salusque tuae!).

*Ossea pars terra si conditur, ignea Olympum
At colit, et nomen cuncta per ora uolat.*
(Nicolai Alberti Spalatensis, v. 3-4)

*Maesta Camenarum nigra cum ueste caterua
exequias Maruli, flebile tractat opus.
Quo gaudent socio superi, terra ipsa superbit
Talis honoratum corpus habere uiri.*
(Antonii Alberti Spalatensis)

Početak netom citiranog epigrama Nikole Albertija, pak (osim što, zajedno s drugim Božičevićevim i drugim Paskvalićevim epigramom, ulazi u antičku tradiciju nadgrobnihih natpisa koji se izravno obraćaju putniku-prolazniku kraj groba), govori isto što i početak prvog Božičevićeva epigrama; Božičevićevo *Irrita res mors est* Alberti izriče kao *haec tristi funera morte carent*. S druge strane, *honoratum corpus* iz posljednjeg stiha Antuna Albertija ima, tako reći, zrcalni odraz – *honoratum nomen*, iz prvog stiha epigrama koji se u čitavoj rukopisnoj predaji neposredno nadovezuje na Albertijev – djelo Jerolima Papalića:

Cuius honoratum rutilantia sidera nomen
(Hieronymi Papalis iunioris, v. 1)

Zrcalna simetrija održana je, dakako, i na razini motiva: epigrami braće Alberti počinju od tjelesne smrti, a Papalićeva pjesma od vječnoga Marulićeva duhovnog života. Na koncu svog epigrama, opet, Papalić se koristi i motivom slave koja raste nakon pjesnikove smrti; ideju smo zapazili već kod Božičevića i Frane Martinčića:

Maius et extincto corpore nomen habet.
(Hieronymi Papalis iunioris, v. 6)

Poznatim se motivima koristi i prvi epigram Donata Paskvalića (koji opet počinje tugom, a ne trijumfom): mada mrtav, Marulić neće nikada umrijeti (*Occidit... nullo moriturus in aevo*, v. 3 – kao u Božičevićevu prvom epigramu i onome Nikole Albertija); pjesniku je slavu donio talent (*Marulus, ingenio notus ad astra suo*, v. 4 – kao kod Jerolima Martinčića). Paskvalić, međutim, posebno naglašava *pathos*, njegov je epigram od svih najbliži tužaljci. Žalovanje, koje je od ostalih autora istaknuo tek Antun Alberti, i to govoreći kao promatrač povorke Muza u crnini, Paskvalić potencira jaucima vlastita lirskog subjekta – i, dakako, jakim slikama parnaskog lovora koji je proplakao, te Apolona koji je slomio svoju liru (Apolon je pritom *maestus* kao što je kod Albertija *maesta Camenarum caterva*).

Paskvalićev drugi epigram, već smo spomenuli, kao dijalog putnika i Marulića korespondira s epigramom Nikole Albertija, a još više s drugim Božičevićevim – ali i kod Albertija i kod Božičevića putniku govori *spomenik*, a ne pokojnik sam. Usto, i ovdje Paskvalić više prostora daje putnikovoj tuzi i jecajima, nego lapidarnoj poanti o slavi (*Corpore, fama uiget* na koncu epigrama).

Zahvaljujući ovakvim ponavljanjima i variranjima istih motiva i ključnih riječi, zbirka kojom su prijatelji odali počast preminulom senioru i učitelju postaje naglašeno koherentna cjelina – čineći tako (ako sebi dopustimo malo pretjerivanje u interpretaciji) odjek upravo onog Marulićeva »ciklusa« pohvala pjesmama mladih kolega. Svakako, možemo reći da se, jednako kao i kod Marulićevih pohvala, radi naprosto o stereotipnoj situaciji na koju stihotvorci reagiraju stereotipima (smrt je jedna od arhetipskih prigoda za recikliranje poezije) – no za mene je u najmanju ruku *privlačno* poigrati se idejom da su Marulićevi prijatelji mogli i drugačije, ali da su svjesno odlučili – javlja se slika karmina, žalosnog skupa okupljenog za istim stolom – napisati niz varijacija oko dva-tri motiva. *Kao da ih je pisao jedan autor.*

Vanjske veze

Već smo imali prilike primijetiti da uz »intratekstualne« veze, veze s pjesmama istoga ciklusa, epitafi Maruliću sadrže i potencijalne vanjske uputnice, veze s tekstovima *izvan* ciklusa. Mnoge od tih veza, sukladno očekivanjima, vode prema antičkoj književnosti – recimo, oni odjeci Enija (na koje upozorava već Miroslav Marković), vergilijevsko i epigrafsko *carpe uiator iter*, Ovidijeva ideja iz *Epistulae ex Ponto* – »*famaque post cineres maior uenit*« (Pont. 4,16,2), njegove varijacije izraza *morte carere* (A. 1,15,31; Met. 15,156; Trist. 3,3,59), pa čak i Klaudijanovo *ab Eois Occiduisque plagis* (Panegyricus dictus Mallio Theodoro consuli, Carm. maiora 16,10). No, osim tih »vertikalnih«, dijakronijskih veza, uočavamo i one »horizontalne«, sinkronijske – veze sa suvremenim autorima. Ponajprije, to su stihotvorci koji pripadaju istom, splitskom krugu.

U epigramu Jerolima Martinčića tako nalazimo verbalni odjek Božićevićeva stiha iz panegirika Dominiku Manlipetru (pjesma 28 Markovićeve izdanja):

Notus in Eois Hesperisique plagis
(Hieronymi Martiniaci Marci Maruli epitaphium, v. 4)

Nomen ad Eoas Hesperiasque plagas²⁸
(FBN 28,20)

Ali tu je i obrat motiva s konca Božićevićeve pjesme za Hanibala Lucića (Marković 67):

Principibus laurus, quod praestitit aula beatis,
Stemmata nobilibus: carmina dant Lutio.²⁹
(FBN 67,9-10)

Et licet extiterit proauorum stemmate clarus
Ingenii uicit nobilitate genus.
(Hieronymi Martiniaci Marci Maruli epitaphium, v. 5-6)

²⁸ »Ime do istočnih i zapadnih strana«

²⁹ »Što su vladarima dale lovorike, bogatima palače, / rodoslovlja plemićima, to pjesme Luciću daju.«

Martinčićev epigram završava spomenom Marulićeva duha, koji sad nastava *regna superna*. Ovu sintagmu čitamo kod samog Marulića, također u nadgrobnom kontekstu – na kraju stihovanog životopisa apostola Filipa:

Illic illius sunt condita membra sepulchro,
Ast animus cęli regna superna tenet.
(LS 174,27-28)

Podudarnost u žalobnom kontekstu otkrivaju i riječi s početka epitafa koji je sastavio Antun Alberti. Sjetimo se, ondje *Maesta Camenarum nigra cum ueste caterua* obavlja *flebile opus* Marulićeva sprovoda. Sličnim se riječima koristi Božićević u elegiji koja nam je nepotpuna sačuvana na početku njegove zbirke – ali ondje ne govori o sprovodu, već o pjesmi:

Vade, meum *nigro uestitu flebile carmen*³⁰
(FBN 1,199)

Kod Božićevića asocijacije upućuju u prvom redu na Ovidija, no antički pjesnik na relevantnim mjestima ne spominje i »crnu odjeću«:

Flendus amor meus est: elegi flebile carmen
(Ov. Her. 15,5)
flebilis ut noster status est, ita flebile carmen
(Ov. Trist. 5,1,5)

Spomenuli smo dvojni podjelu prilikom Marulićeve smrti – podjelu pri kojoj *bolji* dio njegova bića, *pars melior*, ide na nebo. Tako kaže Frane Martinčić: *Cuius pars melior polum petiuit* (epitaf Maruliću, st. 3). I misao i izraz javljaju se još u jednoj nadgrobnici iz korpusa – ali ovaj put je sastavlja Franin brat Jerolim, u čast Jerolima Lucića, možda Trogirana:

Totus Hieronymus lucebat Lucius, at nunc
Pars melior lucet nobiliorque sui.³¹

Igre riječima

Epitaf Luciću Jerolim Martinčić izgradio je oko dva elementa – oko motiva podjele bića, i »etimološke« igre riječi *lucere* – *Lucius*. Igra riječi u nadgrobnici možda nama izgleda pomalo neumjesno, ali u Marulićevu su Splitu očito mislili drugačije. Istim se sredstvom koriste, naime, osim Martinčića i Marulić, i Božićević:

Hieronymus iacet hic, fausto cognomine diues;
(FBN 68, Epitaphium Hieronymi Srichiae)³²

³⁰ »Idi, tužna moja, u crnoj odjeći, pjesmo... «

³¹ Pjesma 16 *Carmina Latina amicorum Maruli* u dodatku ovog rada.

³² »Jerolim ovdje leži, bogat po sretnom prezimenu« – ovo je, dakako, hrvatsko-latinska igra riječi, kao što je već upozorio D. N o v a k o v i ć, »Marulić i Božićević...« (usp. bilješku 20).

Fortunae titulum beatoris,
Sculptum sarcophago superbiore,
Suspirans lege, nobilis uiator:
Srichiae Hieronymus columna gentis³³
(FBN 69, Epitaphium eiusdem)

Hic sum Luxa situs lucis cognomine dictus.
Qui legis hęc, lucem dic mihi perpetuam.³⁴
(LS 155, Epitaphium Luxf de Bilsa Spalatensis)

<Poeta:> Christophorus iacet hic. <Christus:> Num qui me gessit in
armo?³⁵
(LS 148, Epitaphium Christophori Nigri, v. 1)

Sklonost etimološkim interpretacijama imena zapažamo i izvan epitafa – ponajviše u pjesničkim poslasticama (dvije Božićevićeve, jedna Jerolima Martinčića), te u jednoj iz ciklusa pohvalnica splitskom knezu, Mlečaninu Benediktu de Mula (pohvalnica je opet djelo Jerolima Martinčića).

Što se Božićevića tiče, čitava pjesma 48, upućena šibenskom pjesniku Grguru Kabalinu, zasniva se na podudarnosti adresatova prezimena i latinskog naziva Muzama posvećenog izvora Hipokrene – *fons Caballinus*; u poslanici Maruliću u Nečujmu, Božićević mu prenosi da ga pozdravlja *Barbarus haud aequo dictus cognomine quaestor* (FBN 53,11).³⁶ Martinčićeve primjere navodimo:

... Curia cum populo, Mulla diserte, suo.
Hinc se non dubitat benedictam iure uocari
Iura dabis Spalato dum, Benedicte, tuo.
(Hieronymi Martiniaci Spalatensis ad Benedictum de Mulla
hexastichon, v. 4-6)

Pontificum, Luci, lux non peritura, Ioanne
(...)
Hanc igitur, clara uocitate a luce Ioannes...
(Reuerendissimo Domino Ioanni Lucio, episcopo Sicensi benemerito,
Hieronymus Martiniacus Spalatensis, v. 1, 17)

³³ »Naslov sreće preblazene / urezan na dični sarkofag / čitaj i uzdiši, plemeniti putniče: / Jerolim, stup roda Srića... « – i ovaj se početak temelji na istoj hrvatsko-latinskoj igri riječi; no, uočimo i sintaktičko-zvučnu sličnost prvog stiha s početkom epitafa Maruliću Frane Martinčića: *Exemplar nitidum beatoris*...

³⁴ Za razliku od Božićevićevih, Marulićev se epigram koristi zvučnom, a ne semantičkom podudarnosti. Napominjem da epigram ima samo jedan elegijski distih – i time sliči Martinčićevoj kratkoj nadgrobnici za Jerolima Lucića.

³⁵ »*Pjesnik*: Kristofor leži tu. *Krist*: Zar koji me uze na pleća?« (prijevod B. Lučina) – Ovaj je epigram tek na rubu igre riječi, budući da, osim na značenje grčke složenice, aludira i na svetačku legendu.

³⁶ »Rizničar Barbaro, koji zaslužuje drukčije ime« (prijevod D. Novakovića).

Koliko su ove igre riječi uvjetovane konvencijama, a koliko dubljim razlozima (sjetimo se Marulićevih alegorijskih tumačenja zasnovanih na etimologijama imena)? Ovaj problem tek očekuje potanje istraživanje.

Poslanice Hanibala Lucića

Jedini sudionik književne komunikacije Marulićeva kruga koji nije, koliko znamo, napisao ništa na latinskom, jest Hanibal Lucić. I po tome, i po svome »dopisnom« statusu u krugu, hvarski je pjesnik izdvojen slučaj. Njegova je latinska kompetencija nesumnjiva – ta preveo je Ovidijevu heroidu »Paris Helena« (H. 16), adresat je Božićevićeva, a vjerojatno i Marulićeva latinskog epigrama. To znači da je njegov isključivo hrvatski pjesnički opus posljedica svjesnog odabira, specifičnog ukusa i poetike, donekle različitih od ukusa i poetike ostalih članova kruga. Tim je značajnija činjenica da Lucićevo djelo, osobito u svome »književno-komunikacijskom« dijelu, nije izolirano od utjecaja književnosti na latinskom. Vidjeli smo gore kako se Lucić tipovima svojih pjesama – poticajem na pjesništvo, posvetom književnog djela, uzvratnim komplimentom, nadgrobnim epigramom – dobro uklapa u korpus koji smo formirali; veze postoje i na dubljim razinama. U Lucićevim pjesmama splitskim prijateljima nalazimo motive i sintagme poznate kako iz rimske književnosti, tako i iz latinskih pjesama njegovih splitskih kolega – nalazimo gotovo prijevode latinističkih pjesničkih izričaja.

Najuočljiviji su, dakako, oni vezani uz imena iz antičke mitologije. Iz prve poslanice Jerolimu Martinčiću (st. 27-34):

Jer kom te zadosti Febo je uzvišil,
Spivan' ja milosti mene je ulišil.
A sestre njegove od gore kâ ima
Dva varha, lugove zapriše sasvima
Tako da mi ne bî uzmožno dopasti
K vodi ku konj izbi kopitom perasti.
Ter se ja ne nadam imena uviku
S ovoga što skladam ni slavu steć niku.³⁷

»Gora ka ima dva varha« jest *biceps Parnasus* iz Božićevićeve FBN 12 (upućene upravo Jerolimu Martinčiću), ili *biiugus mons* iz Marulićeve LS 76 (opet upućene Martinčiću). Muze su samo *sorores* na dva mjesta u *Davidijadi* (*David.* 7,5 i 14,417), ali još je sličnije mjesto iz spomenutog Božićevićeva epigrama Martinčiću: *Quis neget Aonias Phoebo dictasse sorores* (FBN 12,9). »Lugovi« su *Aonidum nemus* (FBN 56,34) ili *Pyerium nemus* (LS 125,3). »Voda ku konj

³⁷ Ovdje i nadalje tekst prema izdanju: Hanibal L u c i ć, *Skladanja izvarsnih pisan razlicih*, Petar H e k t o r o v i ć: *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, prir. M. Franićević, Pet stoljeća hrvatske književnosti knj. 7, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1968.

izbi kopitom perasti« jest (u standardnom modernom izdanju Lucića na ovom mjestu neprepoznat) ovdje višekratno spominjani *fons Caballinus* – također naveden u FBN 12: *Cumque Caballino flumine mons Helicon*. »Ime uviku« jest *perpetuum* ili *perenne nomen* (oboje potvrđeno kod Božićevića, gdje zatječemo i *nomen aeternum memorans per aeuum / fama* – FBN 45,15-16). Napokon, pohvala Martinčića istovremeno je i iskaz Lucićeve skromnosti (*modestia*); sličan, također opširnije razrađen iskaz skromnosti nalazimo u Marulićevoj pohvali Martinčića, LS 75,9-14, i Božićevića, LS 88.³⁸

Znakove pjesništva koji su standardni u novolatinskoj poeziji, a vrlo česti i u pjesmama Marulićeve splitske ekipe, nalazimo i u dvije druge Lucićeve poslanice splitskim pjesnicima. Prvo, nakratko, to je knjižica »otavna parnaškom vodicom« (pjesma Božićeviću, s. 10), a potom, u trećoj pjesmi Martinčiću, radosnoj zbog prijateljeva povratka pjesništvu:

Da sad mi govore tve pisni i kažu
Opeta na zbore da s' došal k Parnažu,
Da t' krunu prikažu javora divice
Ke tuj čine stražu Pegaške vodice
(»Tve pisni s kih će moć...«, st. 9-12)

»Krunu javora« (tj. lovora) susrećemo u Marulićevim pjesmama braći Martinčić, Hanibalu (Luciću) i Božićeviću (gdje će, kao i kod Lucića, upravo Muze donijeti lovorike: *Cingent Aonię lauro tua tempora Musę*, LS 88,5), a i u Davidijadi i u prepjevu Dantea (*Mihi serta ferebant / Laurea Parnasi gemino de uertice Musę*, LS 190,73-74). Božićević spominje lovor-vijenac u kontekstu pjesništva kad pjeva Šibenčaninu Grguru Kabalinu (FBN 48,12), dok je u pjesmi Hanibalu Luciću lovorom okrunjen Cezar, kao trijumfalni vojskovođa (FBN 67,1). Martinčić, pak, u pjesmi šibenskom biskupu Ivanu Luciću (pjesma 20 izdanja u prilogu ovom radu, st. 10), opisno naziva Apolona »bogom koji nosi lovorike«.

Ta Lucićeva treća poslanica Martinčiću zanimljiv je primjer književne komunikacije iz još dva razloga. Prvo, velik njezin dio čini *sermocinatio*, izravno obraćanje Muza Martinčiću (st. 15-28); sermocinacija, pogotovo u obliku dužih govora, omiljeno je retoričko sredstvo Frane Božićevića (usp. FBN 8, o povratku Ivana Vitturija Muzama; FBN 9, Frani Martinčiću, da se posveti isključivo elegiji; FBN 16, nadgrobnica Ludoviku Srići; FBN 56, Marku Maruliću povodom smrti brata Valerija; FBN 58, tužaljka za Petra Petraku na samrti). – Drugo, možda dosad nije jasno zapaženo da je poslanica »Tve pisni s kih će moć...« Lucićev pjesnički izazov Martinčiću – ili, u najmanju ruku, vrlo konkretna pjesnička narudžba. No, taj izazov nije lako odgonetnuti bez poznavanja Ovidijeve poezije, jer je sročten

³⁸ Upozoravamo usput na eksplicitan, također neprepoznat, citat par stihova poslije u istoj Lucićevojoj pjesmi: »A ti znaš (u knjige štio si) tko će pet, / Tribuje da brige nisu mu na pamet.« (st. 37-38) referira na Ovidijev stih iz *Tristia* 1,1,38: *Carmina proueniunt animo deducta sereno*.

aluzivno – oslanja se na znanje koje dvojica pjesnika *dijele*. Tu je još jedna podudarnost s našim korpusom: upravo se na takvo znanje, vidjeli smo, oslanjaju (makar mjestimično) i Marulićeve pohvalnice braći Martinčić.

Evo o čemu se radi. Lucić najprije kaže da mu je drago što se njegov prijevod Ovidijeve heroide 16 svidio Martinčiću:

Da pokli, diš, ima tôku slast i valju
Knjižica onaj mâ k Eleni ku šalju,
Neka te pohvalju, odgovor iz rike
Ispalji gdi palju pisni se razlike.
(»Tve pisni s kih će moć...«, st. 43-46)

Mjesto je teško razumljivo zbog arhaičnog jezika. Glagol »ispaljati« u »Rječniku« izdanja iz *Pet stoljeća hrvatske književnosti* protumačen je kao »ispljuskivati vodu (prvotno iz čamca, a onda i odnekud drugud)«, te je smisao ovako uspostavljen: »saznaj odgovor iz rijeke iz koje se saznaju (ispljuskuju) različite pjesme (B. Klaić)«. Ali kakva je to rijeka? I kako se tu uklapa »neka te pohvalju«? Odgovor krije posljednji dvostih Lucićeve pjesme:

Zatim pak i ja rit tebi ću moć ovoj;
Harlo ti s priko svit vrati se Sabin moj!
(isto, st. 57-58)

Evo kako je dvostih protumačen u izdanju:

Ovo mjesto tumači Akad. rječn. (pod *Sabin*) kao – poradi stiha – »vokativ jednak nominativu« i stavlja zarez ispred imena; mislim, naprotiv, da taj zarez treba brisati (ovdje je i brisan), a mjesto shvatiti kao obavijest pjesnika Lucića Jeronimu Martinčiću da će se uskoro s daleka puta vratiti njegov Sabin (možda netko od bližih rođaka); osim, dakako, ako je *Jeronima* Martinčića intimno nazivao *Sabin*. (Marin Franičević)

Međutim, čitajući Ovidijeve *Amores*, otkrivamo Sabina kao Ovidijeva prijatelja koji je pisao odgovore na pojedine heroide:

Quam cito de toto rediit meus orbe Sabinus
Scriptaque diversis rettulit ille locis!
Candida Penelope signum cognovit Ulixis,
legit ab Hippolyto scripta noverca suo;
Iam pius Aeneas miserae rescripsit Elissae,
Quodque legat Phyllis, si modo vivit, adest;
Tristis ad Hypsipylen ab Iasone littera venit;
Det votam Phoebos Lesbos amata lyram.
(Ov. A. 2,18,27-34)³⁹

³⁹ »Kako se brzo iz cijeloga svijeta vratio moj Sabin, i donio sa sobom djela s raznih strana! / Časna je Penelopa prepoznala Odisejev znak, / mačeha je pročitala pismo svoga

Čitamo li Lucićev stih 58 kao aluziju na Ovidijev A. 2,18,27 – ili čak kao gotovo doslovan prijevod ovoga stiha – proizlazi da Lucić od Martinčića traži neka učini ekvivalent onoga što je učinio Sabin za Ovidija: pošto je pohvalio Lucićevu »knjižicu k Eleni«, neka prevede »odgovor« – sedamnaestu heroidu: pismo Helene Parisu. »Rika gdi palju pisni se razlike« u tom je slučaju – rimska poezija.

Marulićeva ekipa i pjesnički jezik

Ovo je dobar trenutak da se zapitamo: nisu li sintagme poput »parnaške vodice« i »krune javora« jednostavno element pjesničkog jezika kako Lucićeva, tako i Marulićeva doba? Nećemo li takve sklopove naći kod bilo kojeg onovremenog autora?

Donedavno, na takvo bismo pitanje mogli odgovarati samo oslanjajući se na vlastito čitalačko iskustvo. Danas smo, međutim, svjedoci pojavljivanju elektronski pretraživih baza podataka, kako humanističke i latinističke, tako i stare talijanske i hrvatske književnosti. Jedna je od takvih baza rezultat ranije spomenutog projekta *Poeti d'Italia in lingua latina*; baza obuhvaća 283 autora iz razdoblja od 1250. do 1550. (zapravo, najmlađi je autor umro 1630), zastupljenih sa 555 djela s oko 430.000 stihova; čitava je baza pretraživa preko interneta.⁴⁰

Pretraga ove (ili neke slične) baze može vrlo konkretno pokazati koliko se »standardnim poetskim jezikom« svoga doba koriste ne samo Lucićeve poslanice ili epitafi Maruliću, već *svi* tekstovi našeg korpusa; ako smo prije upozorili na mogućnost njegova, kako dijakronijskog, tako i sinkronijskog, *regionalnog* širenja – ovdje širenje nadilazi granice Dalmacije i Hrvatske. No, podjednako je zanimljiva mogućnost da pretraga pokaže i koje osobine poezije splitskog kruga *nisu* potvrđene u korpusu s kojim tu poeziju uspoređujemo.

Donosim, ilustracije radi, nekoliko primjera – kako standardnosti, tako i otklona.

Viuida uirtus Vergilijeva je *iunctura verborum* (A. 5,752 i 11,386) koju čitamo, osim u Marulićevu epitafu iz pera Frane Martinčića (st. 6-7, usp. gore), u

Hipolita; / pobožni Eneja već je otpisao jednoj Didoni, / i Filida bi imala što čitati, samo da je živa; / Tužan list stigao je Hipsipili od Jasona; / ljubljena Sapfa može prinijeti Apolonu zavjetovanu liru.«

⁴⁰ Projekt djeluje od 1999, njegovi su voditelji Manlio Pastore Stocchi, Roberta Cervani, Paolo Mastandrea i Alberto Cavarzere; adresa je: <http://157.138.65.54:8080/poetiditalia/>. Usput, korisnici iz Hrvatske mogli bi ovom vrijednom projektu zamjeriti način na koji su predstavljeni hrvatski latinisti uključeni u bazu. Naime, kako *Poeti d'Italia in lingua Latina* žele obuhvatiti »i componimenti latini in versi, prodotti nell'area geografica o in ambienti culturali italiani«, baza sadrži latinske stihove Mateja Andreisa, Frane Božićevića Natalisa, Jakova Bunića, Jurja Šižgorića. No, ne samo da hrvatsko, ili barem dalmatinsko porijeklo ovih autora može naslutiti samo onaj tko zna gdje su Spalato, Traù, Sebenico i Ragusa – imena su donesena samo u talijanskom i latinskom obliku, pa autore nalazimo, s vrlo malo povijesne opravdanosti, zavedene pod: Giacomo Bon, Giorgio Sigoreo, Francesco Di Natale. Donijeti i hrvatsku inačicu imena zaista ne bi tražilo prevelik napor.

više pjesama naših autora; ima je improvizirani epitaf Nikole Albertija Trogiraninu Petru Luciću, Božičevićev drugi panegirik Zuanu Antoniju Dandolu (FBN 32)⁴¹ – a i epigram kiparu koji uzalud pokušava oblikovati lik Marka Marulića (FBN 55):

Quid tibi nobilitas? quid opes? quid uiuida uirtus
(Epitaphium Petri Lucii Traguriensis, patricii nobilissimi, Nicolaus
Albertus Spalatensis, ex tempore, v. 3)

Dandulus iste quis est? Praestanter uiuida uirtus⁴²
(FBN 32,5)

Fabrili fictier arte
Non potis est uirtus uiuida: uana cupis!⁴³
(FBN 55,3-4)

U bazi *Poeti d'Italia in lingua latina* za *uiuida uirtus* nalazimo preko dvadeset potvrda, kako kod poznatijih, tako i manje poznatih autora – među njima su Orazio Romano (u. 1467?), Marcantonio Aldegati (XV. st.), nastavljajući Eneide Maffeo Vegio (Lodi 1407-Rim 1458), prijatelj Jana Panonija Tito Vespasiano Strozzi (Ferrara 1425-1505), pa Naldo Naldi (Firenca, 1436 – oko 1513), Matteo Maria Boiardo (Scandiano 1441 – Reggio Emilia 1494), Michele Marullo (Carigrad 1453-1500), Angelo Poliziano (Montepulciano 1454 – Firenze 1494), nećak Pica della Mirandola Giovanni Francesco Pico (Mirandola, 1469-1533)... sve do najkasnije potvrde kod Giorgia Cichina (S. Daniele del Friuli, 1514-1599). Vidimo, dakle, da možemo bez oklijevanja govoriti o općem mjestu humanističko-renesansne latinske poezije talijanskog kulturnog kruga.⁴⁴

Srednju kategoriju čine podudarnosti koje možemo nazvati rijetkima, poput *regna superna*, potvrđeno u našem korpusu i u ostatku Marulićeve latinske poezije,

⁴¹ Dandolo, kao *provveditore* Splita od 22. ožujka 1502. do 24. lipnja 1503, glavni je lik dvaju Božičevićevih panegirika, dužega FBN 31 i ovoga gore spomenutoga; istovremeno, upravo tom je Dandolu bio posvećen i izgubljeni Marulićev *Panegyris ad Iohannem Antonium Dandulum*; usp. Francisco Javier J u e z y G á l v e z, »Maruliana en la biblioteca Colombina de Sevilla«, *Colloquia Maruliana* XIII, Split: Književni krug, *Marulianum*, 2005, s. 199-237, osobito 215-224.

⁴² »Taj Dandolo, tko je? Iznimno živa vrlina... «

⁴³ »Tesarskim umijećem zaustavit se / ne može živa vrlina; zalud ti trud!«

⁴⁴ Tako je i s heksameterskom klauzulom *pietate fideque*, potvrđenom sedam puta u Marulićevoj poeziji, a samo dvaput u rimskom pjesništvu (usp. Bratislav L u č i n, »O ovom izdanju i o jeziku Marulićevih latinskih stihova«, LS, s. 42): u korpusu pjesama njegovih splitskih prijatelja klauzulom se koristi Selimbrić (st. 17), a u bazi *Poeti d'Italia in lingua latina* nalazimo čak 16 potvrda – klauzulom se koriste Marcantonio Aldegati (XV. st), Cristoforo Landino (Firenca, 1424-1498), Tito Vespasiano Strozzi, Galeotto Marzio (Narni 1427/28 – Montagnana? 1494/97), Giovanni Gioviano Pontano (Cerreto di Spoleto 1429 – Napoli 1503), Martino Filetico (Filettino 1430 – Ferentino 1490), Naldo Naldi, Antonio Geraldini (Amelia oko 1449 – Marchena [Andalusia] 1489), Iacopo Sannazaro (Napulj 1457-1530), Alessandro Paolini (Tricesimo, XVI. st.), Rocco Boni (u. 1574).

a pet puta kod tri talijanska latinista – osobito intenzivno kod Luisinija, najmlađeg od njih:

Qui cupis eterna celestia regna superna⁴⁵
(Bongiovanni da Cavriana, floruit 1330-1350, *Anticerberus* 3,494)

Scandere lucentis regna superna poli⁴⁶
(Cristoforo Landino, Firenze, 1424-1498, carm. 4,18)

Nam terram nos, tu regna superna colis⁴⁷
(Riccardo Luisini, Udine, 1535-1617, carmina 50,2)

Nam praeceptores regna superna manent.⁴⁸
(Luisini, carm. 210,36)

Christicolae: hos etenim regna superna manent⁴⁹
(Luisini, carm. 217,30)

Napokon, tu su sintagme koje su u talijanskom korpusu rijetke.

Carpe, uiator, iter (s nadgrobnice Nikole Albertija Maruliću) čitamo u knjizi epigrama Panfila Sassa (Modena oko 1450-1527), u ponešto drugačijem kontekstu satiričnog epigrama:

Carpe, uiator, iter cautus per rura, per agros,
Saeuius agresti milite nam nihil est.
(Sasso epigr. 2,30,7)

Pandan za *ossea pars* pokojnika, koja ostaje na zemlji, iz istoga Albertijeve epitafa, ima samo Gerolamo Bologni (1454-1517), u *Candidae libri tres*: 1,10 »Lamentatio lugubris Ioannis Bononii fratris poetae morte heu immatura praerepti« (v. 169-170) – dakle, za razliku od gornjeg slučaja, u sličnom kontekstu:

Deterior cessit matri pars ossea terrae
Spiritus auctori redditus estque Deo⁵⁰

— i, kod istog autora, još jednom, u okviru doslovno istoga stiha, ali čineći dio kraćeg nadgrobnog epigrama (*Candidae* 3,54 »Ioannis fratris poetae«). Prenosim ovaj epigram *in extenso*, jer sadrži i nekoliko drugih motiva poznatih iz našeg korpusa:

Quod mea tam celeres secuerunt stamina Parcae
Atque intercisos praecipuere dies,
Proposita nobis nil est ratione dolendum,
Principiis partes restituere suas.

⁴⁵ »Ti koji želiš vječno nebesko višnje kraljevstvo«

⁴⁶ »Popeti se do sjajnog višnjeg kraljevstva nebesa«

⁴⁷ »Jer mi smo na zemlji, a ti u višnjemu kraljevstvu«

⁴⁸ »Jer učitelje čeka kraljevstvo višnje«

⁴⁹ »Kršćani; njih, naime, čeka kraljevstvo višnje«

⁵⁰ »Lošiji dio pripade majci, koštani dio – zemlji / duh je predan tvorcu, Bogu.«

Deterior cessit matri pars ossea terrae
Spiritus auctori redditus estque Deo.⁵¹

Pomalo iznenađujuće, samo dvaput zatječemo izraz koji nama zvuči vrlo prozaično, *honoratum corpus* (nadgrobnica Antuna Albertija Maruliću, st. 4) – pa i tada je kontekst i gramatički i semantički drugačiji.

Aut cocco rapere immodico pictaeque nitore
Vestis honorati praestantes corporis auctu,⁵²
(Michele Marullo, *Hymni naturales, Michaelis Tarchaniotae Marulli Constantinopolitani*, Hymnus 1: Soli, 170-171)

Texit honoratum tunica Sidonide corpus
Intempestiuis sollicitata procis.⁵³
(Gerolamo Bologni, *Candidae libri tres*, 1, 7. »Luxum quo puellae superbiunt detestatur uetustissimae aetatis aureae temporibus commendatis«, v. 15-16)

Tako je i s nešto neobičnijim *silicis pondus*, varijaciji na temu *tegit (ossa) lapis* iz drugog Paskvalićeva epitafa za Marulića. Ovu perifrazu u korpusu talijanskih latinista nikad ne nalazimo u značenju »nadgrobnog kamena«, a njoj slični izrazi potvrđeni su samo dvaput:

Pars colluctantes exercent membra palaestra,
Pars silicis durae certatim pondera iactant⁵⁴
(Giorgio Cichino, *carmina*, 1, 43 »Daphnis aegloga«, v. 36-37)

Vidi ego per tacitos saltus et inhospita lustra
Mole sub exaesa silicis, curuoque sub antro
Monticolas habitare uiros et gramine pasci.⁵⁵
(Battista Mantovano, Mantova, 1447 – 1516, *De calamitatibus temporum*, 1,262-264)

Dosad smo promatrali naglašeno leksičke podudarnosti. Kako stoji s motivima? »Tamnu odjeću Muza« nalazimo zajedno s Apolonom koji odbacuje svoj instrument – na jednom su, dakle, mjestu motivi iz nadgrobnica Antuna Albertija i Donata Paskvalića – kod Nalda Naldija, »Eulogium in Cosmum Medicen patrem patriae« *elegiae ad Laurentium Medicen*, 3,11 (v. 9-12):

⁵¹ »To što su tako brzo Parke presjekle moje predivo / i skratile moje dane, prekinuvši ih, / ne treba žaliti, iz navedenog razloga: / počelima su vratile njihove dijelove. / Lošiji je pripao majci, koštani dio – zemlji / Duh je predan tvorcu, Bogu.«

⁵² »Ili otimati prekomjernim grimizom i sjajem šarene / odjeće, ističući se ukrasom časnoga tijela.«

⁵³ »Časno je tijelo pokrila sidonskom tunikom, / saletjeli su je prosoci u nevrjeme.«

⁵⁴ »Dio ih udove vježba rvući se u palestri, / Dio ih u nadmetanju baca gromade tvrdo kremenom.«

⁵⁵ »Vidio sam kako po tihim livadama i negostoljubivim pustopoljinama / pod izjedanom gromadom kremenom i pod svodom pećine / žive gorštaci i hrane se travom.«

Nunc etiam nigra squalescant ueste Camenae
 Et soluant tristes in sua colla comas,
 Cum grauiter Phoebus casu concussus acerbo
 Dicatur maesta conticuisse lyra.⁵⁶

— a sličnu sliku, iako u okružju koje nije ožalošćeno zbog smrti, već zbog izbivanja pjesnika, ima i Girolamo Balbi (Venecija, oko 1450 – Rim, nakon 1530), *Carmina*, 220: »Magnifico doct. Io. Fuxmanno regio senatori Hieron. Balbus«, v. 5-6:

Te cedente Themis iacuit: fuit arida laurus,
 Sordidus in pulla fleuit Apollo toga.⁵⁷

Paskvalić, međutim, kaže da je Apolon *razbio* svoju liru, a tako što u bazi *Poeti d'Italia* čitamo tek kod Martina Filetica (Filettino 1430 – Ferentino 1490), u tužaljci »Threnos panegyricos Martini Philetici in diuam Baptistam Sfortiam inuicti principis Federici Montefeltrii charissimam coniugem« (v. 275-276), gdje je Apolon jedan u dugom nizu ožalošćenih bogova:

Cynthia sydereos lachrimis turbauit ocellos,
 Plectra sonora pius fregit Apollo lyrae.⁵⁸

Napokon, samo jedna podudarnost »više razine«, temeljena na – nazovimo je tako – *temi*; tema je siromaštvo, i čini osnovu dosjetke u epigramu Donata Paskvalića u čast Benedikta de Mula, kneza i kapetana Splita (pjesma 10 u izdanju u prilogu): pjesnik je siromašan, i zato nudi adresatu jedino što ima, a to su *cor seruitiumque*. Tema siromaštva komponenta je i jedne pjesme spomenutog Girolama Balbija, epigrama upućenog bogatašima (*Carmina*, 51):

Ad diuites

Quisquis es, auratos tribuit cui Lydia fontes,
 Cui Tagus Eoas pandit opacus aquas.
 Dolia cui ueterem spumant redolentia Bacchum,
 Niliacoque nitet rure benigna Ceres.
 Cui Ganimedaeos tribuit sors laeta ministros,
 Et Massilaeum uirga gubernat equum.
 Regna Deae metuas dubio pendentis in orbe,
 Cuius agit celerem uentus et unda rotam.
 Quique Midam superas opibus Croesumque beatis,
 Pendula sors currum si rotet, Irus eris.⁵⁹

⁵⁶ »I sad neka u crnoj haljini žale Kamene, / i neka raspuste tužne kose na vratove svoje, / kada je Apolon, teško potresen tragičnim slučajem / ušutkao, priča se, svoju žalosnu liru.«

⁵⁷ »Kada si otišao, propade Temida; osuši se lovor, / ojađen Apolon zaplaka u tamnom odijelu.«

⁵⁸ »Cintija zvjezdane oči suzama je zamutila, / raspjevau trzalicu lire slomio u sućuti Apolon.«

⁵⁹ »Ma tko bio, ti kom je Lidija dala izvore zlata, / kome mutni Tago otvara vode istoka, / kome se pjene bačve mirišući starim Bakhom, / a po selima Nila sja blagotvorna

U bazi *Poeti d'Italia* ovaj smo epigram pronašli vođeni Paskvalićevim šestim stihom: *Nec spumant dulci dolia plena mero* (usp. st. 3 kod Balbija); u »Cereri koja sja po selima Nila« naslutit ćemo i Paskvalićeve *Libycae messes* (mada za njih doslovnijih paralela ima drugdje); ali, razlog zbog kojeg ovaj epigram citiram u cijelosti nalazi se – opet neočekivano – u antitezi posljednjeg distiha, antitezi bogataša Kreza i siromaha Ira. Ovaj metonimijski par – pa i balbijevsku mogućnost prelaza iz jednog u drugo stanje – Marulićevi čitaoci pamte iz jednog »društvenog« teksta, nečujamske poslanice Božićeviću LS 163:

Terrarum nihil orbis habet firmumue ratumue:
Omnia non stabili fertque refertque rota.
Irus ut in Croesum, sic Croesus transit in Irum,
De misero locuplex, de locuplete miser.⁶⁰

— a metonimija je i samom Božićeviću dovoljno mila da je upotrijebi u svome panegiriku u čast kneza Alojzija Capella, »Ad Franciscum Raynerium de laudibus Aloysii Capelli, praetoris Spalatensis dignissimi«:

Quisquis adit, reuerenter adit; non opprimit Irum
Croesus, auaritia stat procul inde sitis.⁶¹
(FBN 46,151-152)

5 Zaključak

Ovo je istraživanje teklo istovremeno u dva smjera.

Najprije, ostaci književne komunikacije Marulićeva splitskog kruga, ma koliko oskudni i tematski jednolični bili, jasno potvrđuju da je komunikacija *postojala*, da je nekolicini ljudi u renesansnom Splitu – usprkos svim brigama i nedaćama, kako svakodnevnim, tako i onim katastrofičnim – pisanje stihovanih poruka bilo važno i vrijedno truda. Želim još jednom naglasiti da sam opsežnu analizu podudarnosti, i formalnih i sadržajnih, poduzeo ne zbog razobličavanja »književnih krađa«, zbog donošenja vrijednosnih sudova, zbog otkrivanja »utjecaja«. Mnogo više od romantičarske opreke originalnost – epigonstvo zanimalo me *kako* se u Splitu odvija pjesničko dopisivanje, kojim sve sredstvima tekstovi adresata mogu reagirati na tekstove pošiljalaca, kolik je kulturni horizont članova Marulićeve ekipe. Što se toga tiče, mada sam iznio tek preliminarne podatke, mislim da

Cerera; / ti, kome sretna je sudbina dala vinotoče Ganimede, / čiji bič vodi masilskog konja – / boj se vladavine božice nestalne u promjenjivom svijetu, / čiji hitar kotač tjeraju vjetar i val; / ti, što Midu i Kreza nadvisuješ silnim bogatstvom, / obrne li nepostojana sudbina smjer, bit ćeš Ir.«

⁶⁰ »Ništa na kugli zemaljskoj ni trajno nije ni čvrsto, / Hitrog kotača krug nosi i odnosi sve. / Prosjak je začas bogataš, bogataš začas je prosjak: / Krezom će postati Ir, Irom će postati Krez.« (prijevod Darka Novakovića)

⁶¹ »Tko god prilazi, prilazi s poštovanjem; ne tlači Ira / Krez, daleko odavde ostaje pohlepe žed.«

možemo konstatirati: reagiranje postoji – čak se svojevrsnim pjesničkim izazovom smatra uključiti u vlastitu pjesmu verbalni odjek adresatove poezije.

Nadalje, komunikacijska dimenzija splitske poezije važna je i za naš čitalački doživljaj – odlučimo li razmišljati o ljudima koji razmjenjuju ove pjesme, konvencionalne će prigodnice postati riznica indicija za spekulacije o karakteristikama i odnosima; poezija će oživjeti.

Istovremeno, očuvani dokumenti pokazuju da standardnim pjesničkim idiomom obila Jadrana ne vlada samo Marulić, da isto vrijedi i za njegove splitske kolege; tom se općom pjesničkom *langue* svi oni kompetentno koriste za individualne, posebnim potrebama prilagođene *paroles* (pritom, dakako, u povratnoj sprezi utječući na istu tu *langue*).

Napokon, tijekom čitavog istraživanja u pitanje je bila dovođena i sama metoda. Da bismo proučavali tekstove neke skupine, moramo najprije uspostaviti korpus tih tekstova. S jedne smo strane ograničeni dostupnošću – ali, s druge, i među dostupnim tekstovima moramo provesti odabir, odlučiti što u naš korpus ulazi, a što ne. Svaki kriterij pritom biva višekratno i nemilosrdno podvrgnut kušnji; korpus trpi jake centrifugalne i centripetalne sile, neprestano se širi i širi (kako uočavamo nove podudarnosti) i suzuje i suzuje (kako istraživanje ide u dubinu). Želimo li korpus usporediti s nečim, odmah se nameće pitanje – s čim? S kojim drugim korpusom? Želimo li uspoređivati dijakronijski ili sinkronijski? S tekstovima istog jezika ili istog prostora? Istih ili drugačijih rodova i vrsta?⁶² Gdje su granice građe s kojom ćemo uspoređivati, i zašto su baš tamo? Kao što danas raspolažemo korpusima koji omogućuju dojučer tek teoretski zamislive usporedbe, raspolažemo i dojučer tek naslutivim *smjerovima* uspoređivanja. Na nama je da istražimo kako ti alati mijenjaju same predmete istraživanja – i same istraživače.

Neven Jovanović

PROLEGOMENA TO THE RHETORIC OF MARULIĆ'S SPLIT SET

I am investigating the poetic texts in which Marko Marulić communicates with his friends from Split and environs. Marulić's poems to friends very often have a didactic tone, encouraging his friends to go on with their work in literature; but how much success did Marulić have here? I attempt to provide an answer to this by collecting the remains of the scattered literary heritage of these friends of his; secondly by sketching the similarities and differences inside this corpus as established.

The first part of the collection of Split literary communication consists of several poems by Marulić himself. In the edition *Latin Verses* (LV [LS in Croatian] edited by Bratislav Lučin and Darko Novaković, 2005) there are 13 such poems

⁶² Jedna je moguća *similitudo* korpus rimske poezije; druga je, odnedavno dostupna, korpus latinističke poezije otprilike suvremene pjesnicima Marulićeva kruga; daljnja usporedba, koju jedva da smo naznačili, jest i ona s *prozom* bilo koje vrste.

(LS 75-82, 84, 87, 88, 105, 149). They are addressed to the Split people the brothers Martinčić, Jeronim Papalić, the Alberti brothers, Toma Hranković, Nikola (probably *Petraka*), Frano Božićević Natalis, Šimun Selimbrić, and Jerolim Cipiko; then to the people from Hvar, Hanibal (probably Lucić) and Katarin (probably Gazarović). Some motifs turn up again and again: the young addressee is as mature as an old man; the relationship between classical antiquity and the literature of Marulić's times; promise of future glory; Apollo and the Muses. But a schematic review of the contents of the poems shows that Marulić combined and arranged the motifs differently each time – just as it shows that there are some poems in which some of the motifs are missing (LS 77, to Jerolim Papalić, according to LS 75 and 76 to the Martinčić brothers). There are also poems in which discourses mix (for example, a combination of encomium to the poet with prayer, polemic or epitaph).

The body of work being explored shows an irresistible tendency to expand. In the case of some authors, new works show up that could be added to the corpus for some reason or another – because of some similarities verbally or in motif or genre – although, according to the strict criteria of »Split literary communication« they would not really form part of this body of works. But I am not interested in defining a hard and fast framework for the given works; the corpus is a means to understanding, a set of texts from which interpretation can start. Thus in the further analysis I study several other Marulić poetic and prose works sent to concrete addressees and even, in one case, an addressee mentioned only by way of pseudonym (LS 125, »De Myrca puella«).

Also, the corpus becomes thematically heterogeneous as soon as we turn to the works of the other members of the »Split Set«; that is, only an insignificant number of extant works of Marulić's friends could fit into our initial outline, since only two of these friends have any considerable extant oeuvre: Frano Božićević Natalis (Split, 1469-1542) and Hanibal Lucić (Hvar, ca 1485-1553; wrote only in Croatian).

Among the poems from the autograph manuscript collection of F. Božićević Natalis (FBN, edited M. Marković, 1958) we find 12 »social texts« (FBN 9, 11-12, 17, 44, 55, 63, 67, 70, 71, 73, and the epigram »Ad lectorem« in Marulić's *Dialogus de Hercule* of 1524). Božićević often addresses his poems to the same people as Marulić, sings of the same events, uses the same motifs and procedures but always endeavours to be different from Marulić, in choice of words, fondness for ancient exempla, for similes for innumerableness, by choice of the genre of the love elegy (FBN 9), writing poems in the name of someone else (FBN 55, in the name of his brother-in-law).

The corpus of poems of the other members of the Marulić set comprises eight writers and 31 texts (the poems that have not been edited, or are more difficult to find today, are printed in the appendix to the current work). All the poems in this corpus belong to the *genus demonstrativum*; most common are epitaphs (11 out of 31), then poems on other literary works, and encomia to the living; three poems are religious. On two occasions several of Marulić's friends celebrated po-

etically the same event: when Marulić himself died (1524) and greeting the Venetian headman of Split, Benedict de Mula (1549). Jerolim Martinčić has the most works extant, followed by Donat Paskvalić and Nikola Alberti. Although at first glance the corpus is not particularly impressive, careful reading will reveal interesting relationships. Thus the cycle of epitaphs in honour of Marulić comes across as a markedly coherent unit – the poems of the various authors correspond, motifs leap from text to text, and yet are each time elaborated in a different way. It is attractive to speculate that this similarity is deliberate, that the authors, grieving for their late friend and senior, wanted to demonstrate their community in their writing. Then we follow the external links of these poems – links with texts outside the corpus; not only diachronically (references to ancient literature) but also synchronically; not only links with other poems of Split poets, but connections with the texts of Humanist and Renaissance Italian Latinists. One exemplary synchronic link is the word game in the context of the epitaph – a procedure used by Marulić and by Božičević, and Jerolim Martinčić. Another is the similarity of motif, and of expression too, between Lucić's Croatian epistles and Latin poems of the members of the Split circle – particularly of Jerolim Martinčić, the addressee of four of Lucić's texts. Lucić's third epistle to Martinčić ("Tve pisni kih će moć...«) acquires a new meaning when we notice its allusions to the common background of the two friends – to ancient literature as part of the common ground of their times (the epistle is in fact a challenge: since Martinčić, as he says, liked Lucić's translation of Ovid's epistle »Paris to Helen, *Her.* 16, then he could well translate the next poem from the collection *Her.* 17, Helen's reply to Paris). The attitude of the Split poets to the poetic diction of their times is investigated with the help of the internet database »Poeti d'Italia in lingua latina«, which enables the search of a selection of works of 283 Latinists from the sphere of the Italian cultural influence, created between 1250 and 1550. A comparison of the Split corpus with the Italian reveals the outlines of a »standard poetic language«, a poetic *langue* of the period – an excellent example lies in the verbal correspondences that are rare in antiquity but common in the early modern period (like Marulić's and Selimbrić's hexameter clause *pietate fideque*) – as well as expressions and procedures in which the Split poets diverge from the fellow poets in Italy (e.g., Paskvalić's periphrasis *silicis pondus* for a gravestone). Such a search of the database, finally, brings us to poems like »Ad diuites« of Girolamo Balbi (Venice ca 1450 – Rome, after 1530), a poem that brings together motifs of several texts of members of the circle: of Marulić, Božičević and Paskvalić.

This brief glance into the literary communication inside Renaissance Split proves that Marulić and his less known peers competently used the standard poetic idiom of the two coasts of the Adriatic. At the same time, corpus research shows just how much this »corpus« is actually a fluid, uncertain, and volatile set; its alleged boundedness helps inasmuch as it gives us a point of departure. But I think that this fluidity, uncertainty, and volatility are far from being drawbacks; on the contrary, there is an important cognitive value in them. Also, the very research tools and procedures that we can deploy today assist us in coming to terms with this kind of volatility.